

Jaarboek

Het Nederlands Valkeniersverbond
„Adriaan Mollen”

HET NEDERLANDS VALKENIERSVERBOND

„ADRIAAN MOLLEN”

Opgericht in 1938
Erkend bij Koninklijk Besluit
van 10 september 1962

JAARBOEK
1984/1985

Uitgave: Herfst 1985

tot stand gekomen met steun van het Jachtfonds
en aangeboden aan leden en donateurs.

Studies van een bosuil — Tekening van J. B. Kolman

2

Havik — Pentekening van K. J. Anker

4

Het gaat uitstekend met de Valkerij

door J. M. A. L. J. Fleskens

Een wat cryptische aanhef in een periode, waarin sommige vogelbeschermingsorganisaties het voortbestaan van de Valkerij trachten te verhinderen. In een periode tevens waarin nieuwe wetten in voorbereiding de Valkerij tot stikkens (oe aan banden wil liggen).

Uitstekend slaat dan ook slechts op onszelf. Ver voor onze tijd heeft ons land vermaarde valkeriers gezend, veel gevraagd als jagermeesters door de Europese koningshoven, waar de Valkerij op grote schaal bedreven werd. Van generatie op generatie werd een vakmanschap opgebouwd waarvan, soms op lyrische wijze, in oude geschriften melding wordt gemaakt. Natuurlijk, de mogelijkheden waren teendertijd vele malen beter. Een grote populatie liet het jagen toe met hoog geconditioneerde vogels op een veelvoud van het tegenwoordige prooiaanbod. Valkerier was een beroep en het dagelijks gedurende langere tijd omgaan met jachtvogels levert een bijna altijd beter resultaat dan dat van de tegenwoordige valkerier die een vaak jachtig leven met slechts beperkte vrije tijd, moet combineren met een tijdrovende liefhebberij.

De valkerier van nu wordt op allerlei wijzen gekort in zijn tijd, ruimte en mogelijkheden. Toch groeit het vakmanschap.

Ik heb nooit het genoegen mogen smaken onze beroemde Middeleeuwse jachtbroeders hun handwerk te zien beoefenen. Ik weet wel hoe wij 15 jaar geleden valkerierden en hoe wij dat nu doen. Het verschil is aantoonbaar. Een nauwkeurig bijgehouden ornithologisch secretariaat leert dat de gemiddelde score stijgt, dat de gemiddelde tijd, dat een vogel in iemands bezit is langer wordt.

Zelf neem ik het waar tijdens onze jaarlijkse jachtdag waar ik, na jaren de Valkerij in de praktijk bedreven te hebben, zelf de eerste keer met hevend knieën optrad en waar ik, nu jonge tweede- zelfs eerstejaars havikiers zie, die met grote deskundigheid en sukses hun puntgeve vogels zie vliegen. Leerlingen uit een school, die strenge voorwaarden hanteert, zodat slechts de doorzetter zijn stage-periode afmaakt, een school met ervaren mentoren, die bereid zijn ook de fijnste kneepjes aan hun leerling door te geven.

Mijn respect gaat uit naar onze jonge generatie valkeniers/havikiers en naar de oudere, die het hen geleerd heeft.

Laat dit nobel handwerk gekenmerkt blijven door een groeiend vakmanschap en uitgeoefend worden door valkeniers, die de hierop betrekking hebbende regels en wetten weten te eerbiedigen.

3

Ornithologisch jaarverslag 1984-1985

door J. D. M. Staal

Het seizoen 1984 / 1985 was er een met ups en downs. Zo was het bestuur nog steeds druk bezig met het in ontwerp Vogelwet, de Memorie van Toelichting en de belangrijke passage daarin, dat „alleen met gekweekte exemplaren“ mag worden gevlogen. Het bestuur is inderdaad ook, na allerlei bijeenkomsten en telefoongesprekken, tot de conclusie gekomen dat deze alinea er per abuis in is blijven staan op het moment dat de Minister van Landbouw en Visserij het ontwerp aan de Vaste Kamercommissie voor o.a. Vogelwetzaken bij de Tweede Kamer van de Staten-Generaal had gezonden. Bij ambtelijk overleg was ons met klem medegedeeld dat deze alinea, na protesten onzerzijds, cruiet gehaald zou worden. Het ligt in de bedoeling dat de Minister bij de beantwoording van de vragen gesteld door de Vaste Kamercommissie, bij de Memorie van Antwoord een voorstel tot wijzigingen indient, waaruit blijkt dat het inderdaad de bedoeling van de Minister is geweest om deze passage uit het ontwerp te halen. Als het lukt deze tekst aangepast te krijgen, denk ik dat wij best tevreden mogen zijn. Immers, datgene wat in de wet vermeld staat blijft waarschijnlijk voor generaties bestaan. Datgene wat bij de Algemene Maatregelen van Bestuur geregeld moet worden zie ik met vertrouwen tegemoet. Het bestuur van AM is altijd een gewaardeerde gesprekspartner geweest op het Departement, naar wiens inbreng geluisterd wordt. Bij de beoordeling of het hele gebeuren inderdaad gunstig voor ons verloopt moet men bedenken, dat het handevol valkeniers / havikiers het in Nederland moeten roeien tegen een hele hoop, deels grote niet door enige kennis geremde groeperingen, die de Valkerij het liefst zouden doen verdwijnen. Deze groeperingen zijn ook bij het Ministerie en in politiek Den Haag actief.

Bij de jachtdag in het Nationale Park „De Hoge Veluwe“, gaf op onze uitnodiging staatssecretaris Ploeg van het Ministerie van Landbouw en Visserij acte de presence. Nadat de jachtdag in het veld een aanvang had genomen verschenen er echter een aantal leden van Kritisch Faunabeheer die het fenomeen „vliegen“ ten beste gaven. De bedoeling bleek hierin te liggen dat men de concentratie van de haviken wilde verstoren. Men had echter over het hoofd gezien dat de vogels bij AM goed afgedragen worden. Nadat zij, tezamen met mensen van Vara-radio, dhr. Ploeg lastig hadden gevallen, vond deze het raadzaam een andere locatie op te zoeken. Ik denk dat Kritisch Faunabeheer het tegenovergestelde bereikte van wat hun uitgangspunt geweest moest zijn. Doordat veel groepen steeds grotere cirkels in het veld gingen lopen, geen heuvel onberoerd latend, staakten zij de achtervolging, hetzij door gebrek aan conditie, hetzij dat het tot hen doordrong dat zij met hun actie niet het gewenste effect behaalden. Een nadeel van ons democratisch stelsel kwam hier duidelijk naar voren. Kritisch Faunabeheer vond het beter, mensen die legaal bezig waren te storen, dan uitsluitend hun mening te ventileren bij de wetgevende macht in Den Haag. Zij schroomden zelfs niet om hun kincieren in de

5

frontlinie te laten vertoeven. Eigenlijk mogen wij dat best als een compliment opnemen. Havikiers zijn blijkbaar rustige, verstandige mensen die niet agressief worden bij een dergelijk optreden. Zolang men legaal bezig is moet men zich niet door dergelijke lieden en activiteiten laten intimideren en gewoon zijn gang gaan. Er zullen altijd wel mensen zijn die tegen de Valkerij zijn, dat geeft niets, maar men moet wel overwegen waar men met zijn / haar grieven naar toe moet.

Af en toe lijkt het alsof sommige geologen het bij het rechte eind hebben en dat er een nieuwe ijstijd nadert. Een winter om „U“ tegen te zeggen, erg koud en een dik pak sneeuw. Hier en daar in het duingebied kon nog gevlogen worden omdat de sterke winden die daar meestal heersen de sneeuw in de sloten en greppels had geblazen. Voor de rest van Nederland was het een langdurige periode van „Zal ik de vogel maar alvast wegzetten of valt de dooi binnen afzienbare tijd in?“ Velen hebben de vogel in de maand december al weggezet. Toen de sneeuw en de kou verdwenen waren, was het toch al bijna het eind van ons seizoen op de konijnen. Bovendien is er toch weinig sport en mooie vluchten aan te beleven als b.v. een konijn dermate gehandicapt wordt door een dikke laag sneeuw. De meesten onder ons zouden daarom op weide-lijheidsgronden toch wel zijn gestopt.

Zoals wij nu weten is er een Jachtwetwijziging op komst die binnen het kader van de Europese overeenkomst beter aansluit op o.a. de Vogelwet. Datgene waar het Verbond zich altijd sterk voor heeft gemaakt komt er nu aan en wel een jachtakte met valkeniersaantekening. Een gevolg is echter wel, dat velen die in het verleden nooit een jachtakte hebben gehad, nu de daaruit voortvloeiende opleiding moeten gaan volgen. Het is verstandig lijkt mij, om de handleiding die door het Verbond t.a.v. opleiding gemaakt zal worden even in de lade te leggen, omdat er zoveel veranderingen komen in de Vogelwet, en die naar ik aanneem ook in de toekomstige Jachtwet plaats zullen vinden, zodat deze beter op de nieuwe wetgeving dan nu op de oude wetgeving afgestemd gaat / moet worden. Wij zullen trachten de wetgever ervan te overtuigen dat die valkeniers die 5 of meer jaren ervaring hebben automatisch in het bezit gesteld worden van uitsluitend een jachtakte met valkeniersaantekening.

De Hoge Vlucht

Bericht ontving ik van A. Biemans, W. Bus, H. Dijkstra, W. Huyskens, Th. Velthuisen jr., W. van de Vlasakker en J. van de Wall. In hun bezit waren:

8 valken	6 in de muilt	5 hebben gejaagd	4 hebben prooi geslagen
(1 ♂ - 7 ♀)	1 ♂ - 5 ♀	(0 ♂ - 5 ♀)	(0 ♂ - 4 ♀)

Twee vogels van dit aantal zijn doodgegaan. Dijkstra vloog een valk van de Westduitse Prof. Saar en sloeg daarmee in Schotland een keurig aantal red grouse (Schotse sneeuwhoenders). Een van de valken die dood is gegaan is Dijkstra's valk Duda. Hijzelf schrijft hierover: „Aangezien ik dit seizoen het „grousemoot“ van Prof. Saar had aangeboden gekregen, ging Duda voor

6

natura alles mee heeft, goed vliegt en in korte tijd tot scoren komt. Verleidelijk is het om de aangeboren kwaliteiten van zo'n vogel op zich zelf van toepassing te brengen. Verwerpelijk wordt het als men zich dan ook nog presenteert als een geweldig valkenier. Dat zal dan nog moeten blijken. Die graad wordt meestal door anderen bepaald. Wij weten allen dat niet alleen hoge scores de kwaliteit van de vluchten en de graad van het valkenierschap bepalen.

Biemans had dit seizoen wat minder kans op kraaien zodat deze wat minder vaak op het tableau verschenen. Toch bereikte hij een redelijke score met zijn valk. Vermeldenswaardig is dat de valk zowel een prooi van een sperwer als van een torenvalk af nam. De valk van Velthuisen jr. werd door een hond in de vleugel gebeten, waardoor zij niet meer kon vliegen. Daarna kreeg zij dikke poten waaraan zij tenslotte dood is gegaan.

De Lage Vlucht

Bericht mocht ik ontvangen van: A. van Arendonk, L. van Asperen, A. Biemans, J. Biemans, W. Bus, H. Dijkstra, B. Ehlert, J. Fleskens, P. van Geneijgen, J. van Gerven, S. Haantjes, F. Helthuis, H. v. d. Heuvel, H. Hulmand, W. Huyskens, H. Koekoek, R. Köhler, J. Kolman, T. Küpper, J. Meivogel, J. Mollen, G. J. van Nie, H. Opstals, J. Rademacher, A. Simonis, L. Sterken, P. Teunissen, Th. Velthuisen sr., Th. Velthuisen jr., W. van de Vlasakker, J. de Vries, J. Wintermans en P. de Wit.

In ons bezit waren:

39 haviken	33 in de muilt	2 weggevlogen c.q. losgelaten	4 doodgegaan
(7 ♂ - 32 ♀)	(4 ♂ - 29 ♀)	(1 ♂ - 1 ♀)	(2 ♂ - 2 ♀)

36 haviken hebben gejaagd	36 haviken sloegen prooi
(5 ♂ - 31 ♀)	(5 ♂ - 31 ♀)

Onder de goede resultaten wil ik, zonder de prestaties van de anderen te kort te doen, A. Biemans en Ehlert vermelden. Bij de zeer goede resultaten Bus, Dijkstra, Fleskens, Haantjes, Koekoek en G. J. van Nie. Met een tassel bereikte Koekoek een interessante score, waarbij buiten konijn en fazant een respectabel aantal eksters op het tableau kwam. Zoals men weet zijn eksters geen gemakkelijke prooi om te verslachten. Dijkstra schrijft over het slaan van een houtsnip het volgende: „De houtsnip werd in de lucht gebonden na een vlucht van 40 meter. Hilda kwam over een kante en ik denk dat het verrassingsmoment een rol gespeeld heeft. Ze heeft ook dit seizoen weer meerdere kansen op houtsnip gehad, maar het lijkt een vrijwel onmogelijke prooi voor een van de hand staande havik:

8

quarantaine naar Engeland. Die periode verliep voorspoedig en eind augustus kon ik in Schotland met invliegen beginnen. Ze vloog 3 dagen op de loer, waarbij één dag in stijfwind zeer hoog, maar toen ik haar de vierde dag voor het eerst vloog boven Saar's moor raakte ik haar kwijt en had geen radiocontact meer. Na 5 dagen intensief zoeken kreeg ik een melding van een hoer op 12 km, die haar in een wei vlakbij een antoweg met een vleugelwond gevonden had. Toen ik haar ophaalde leek de vleugelwond niet zeer ernstig. Bovendien had Duda de vorige dag bij de hoer nog gretig verse sporeeuw geaaid. Groot was daarom de teleurstelling toen de valk in mijn handen stierf, nadat ik haar uit de doos had gehaald. Onze reconstructie: ze heeft een meeuw willen slaan, die daar ter plaatse de vele op de weg overreden konijnen aan het verorberen was. Zij is toen kennelijk in aanraking met een auto gekomen en heeft daarbij inwendige kwetsuren opgelopen, die eerst in een later stadium (na azen?) fataal bleken te zijn. Een enorme pech, wanneer je bedenkt dat de valk 7 jaar lang zonder incidenten in het autovolle Westen van Nederland gevlogen is om dan in de Schotse eenzaamheid, waar nauwelijks wegen zijn, tegen een auto te verongelukken!

R.P. SWILCOCK

Bij het verlies van Duda wil ik nog graag een kanttekening maken. Vers ligt mij nog in het geheugen hoe problematisch deze vogel in het begin van de training was. O.a. was zij niet tot aanwachten te brengen. Door alle problemen kwalificeerde zij zich tot een zeer middelmatig vogel. Dijkstra heeft haar met grote vakbekwaamheid en systematisch vliegen over deze moeilijke periode heen geholpen en wist haar in de aanwachttijd tot een topvogel met een lange lijst van schitterende kills te brengen. Hij heeft hiermee aangetoond dat met vakmanschap en keihard werken een middelmatige of soms slechte vogel niet per definitie met dat predicaat behoeft te eindigen. Hoeveel meer geluk hebben dan zij, die bij toeval, met een goede vogel mogen beginnen die van

7

- zeer handig op de grond (wachten tot havik wil toeslaan, snel opzij springen en keihard wegvliegen), de havik ontmoedigd op de grond achterlatend;
- zeer wendbaar en in staat met een bliksemsnelle zigzagvlucht een veel grotere vogel als een havik (zeker een wijf) af te schudden;
- een hoge topsnelheid in rechte lijn gepaard aan een groot stijgvormogen, hetgeen een havik ook meestal teveel is!

Bovenstaande kan ik beamen. In de duinstreek vertoeven in het jachtseizoen veel trekkende houtsnippen. De havik kan hierop meestal veel vluchten maken, maar tot slaan komt het niet of althans heel, heel sporadisch.

Haantjes' havik vloog, tijdens een jachtvlucht op konijn, door een spiegelruit van 2 bij 3 meter van een op het terrein staande bungalow. Hij verwachtte ter plaatse een dode havik, maar de vogel bleek nagenoeg ongedoerd in het midden van de kamer op een tafel te zitten. Met slechts twee kleine hechtingen op de keel overleefde de vogel dit avontuur en vloog een week later weer. Van de Heuvel was aan het freteren toen de havik een jachtvlucht maakte van een paar meter en door de begroeiing uit het zicht raakte. Op de plaats waar hij de havik voor het laatst zag, bleek een pijp te zijn. Mogelijk de havik in de grond, luisteren... niets. Gefloten... niets. Toen hij bij zichzelf stond te overleggen wat te doen, zag hij een konijn in die pijp. Konijn gepakt en daar was de fret. Maar de havik? Toen de fret in het kistje werd gedaan hoorde hij geschud en daar was de havik. Helemaal vol met zand. Ze waren alle drie uit dezelfde pijp gekomen! Het komt vaker voor dat haviken bij een jachtvlucht konijn slaan op het moment dat deze in een pijp wil verdwijnen. Het geslagen konijn trekt dan de vogel mee de grond in omdat deze het konijn, dat hij achter vast heeft, niet los wil laten.

Wintermans' havik brak bij een jachtvlucht op konijn een achterklauw tot in het levende gedeelte op een rotsige ondergrond. Keuze: wegzetten of? Hij liet zijn vogel twee chroom-vanadium klauwen, over de originele, aanzetten. Hiermede sloeg de vogel nog een score waar een ander over het gehele seizoen tevreden mee zou zijn. Later raakte de vogel deze klauwen door hernieuwd aangroei van zelf weer kwijt. Een dergelijk geval ken ik uit Oostenrijk, waarbij een havikier zijn havik door een tandarts over alle vangklauwen nieuwe liet zetten.

Buitenlandse leden

Gien van de buitenlandse leden zond mij dit seizoen een jaarverslag. Derhalve kan ik over hun activiteiten niets melden.

Kweek

Het bleef dit seizoen bij een paar pogingen waarvan geen resultaat is te melden. Zoals U misschien weet is het Ministerie overgegaan tot het verstrekken van zogenaamde „fokvergunningen“, waarbij het is toegestaan een horst en enkele eieren onder zich te hebben. Gezien het aantal aanvragers over heel Nederland werd over '85 niet elke aanvrager gehonoreerd. Het Ministerie heeft een verdeling over alle groeperingen gemaakt, gespregeld aan de te verwachten behoefte. Ten aanzien van beheer, organisatie en verdeling is het bestuur nog steeds in overleg met het Ministerie en andere groeperingen.

9

Het asielwerk

De hieronder genoemde F-vergunninghouders stuurden mij hun verslag(en): A. Biemans, W. Bus, H. Dijkstra, B. Ehlert, J. van Gerven, S. Haantjes, W. Huyskens, A. Klees, J. Mollen, L. Sterken, P. Teunissen, Th. Velthuisen sr., W. van de Vlasakker, J. de Vries en J. van de Wall. Het was de bedoeling, dat men gegevens zou verstrekken over twee perioden en wel, van 1 september 1983 tot 1 januari 1984 en van 1 januari 1984 tot 1 januari 1985. Sommigen hebben gegevens verstrekt over de twee perioden, anderen alleen over de laatste. Zodoende moet men een kanttekening plaatsen bij de hieronder vermelde getallen. Mogelijk hebben wij dus hogere aantallen geveraldceerd. In ons bezit waren:

Dagroofvogels

soort	aantal	losgelaten	dood/ afgemaakt	nog in bezit	afgegeven
buizerd	67	53	11	-	3
torenvalk	65	48	11	3	3
sperwer	45	26	17	-	2
havik	15	7	5	2	1
boomvalk	6	5	-	1	-
br. kiekendief	3	-	1	-	2
wespendief	1	-	-	-	1
smelleken	1	-	1	-	-
rode wouw	1	-	1	-	-

Uilen

soort	aantal	losgelaten	dood/ afgemaakt	nog in bezit	afgegeven
ransuil	32	18	11	-	3
steenuil	21	15	6	-	-
kerkuil	11	7	3	-	1
bosuil	7	2	4	-	1
velduil	2	2	-	-	-
dwergooruil	1	-	-	1	-

Een totaal van 204 dagroofvogels, waarvan 139 losgelaten konden worden. Ook kwamen 74 uilen in ons bezit, waarvan er 44 vrijgelaten konden worden. Al met al toch een achtenswaardig aantal. Procentueel ligt het aantal dat in vrijheid gesteld kan worden, icdca jaar niet veel uit elkaar.

10

Havikstudies — Pentekening van K. J. Anker

12

A. Biemans adviseerde t.a.v. een kiekendiefhorst met 4 jongen, dat door drang-gewerkzaamheden in de knel kwam. Het advies luidde:
1e. jonge vogels zo dicht mogelijk bij de oude nestplaats terugplaatsen,
2e. jonge vogels in vegetatie plaatsen.
Eindconclusie: geslaagde verplaatsing, jonge vogels werden door de oude vogels geaasd.

Diversen.

Blij ben ik met de verslagen die de aspiranten mij toestuuden. Inmers, dankzij het goede werk van de mentoren die zich zoals altijd weer opoffering moesten getroosten, geeft men blijk van het feit de dingen te begrijpen. De tijd van het twee-pagina verslag is verdwenen, men schrijft veelvuldig. Men trekt vergelijkingen enz., enz. Een aspirant maakte zelfs een grafiek van het gewichtsverloop van het aantal geslagen konijnen.

Regelmatig zijn er weer slechtvalken waargenomen in de velden van A. Biemans, Kolman en Huyskens. Zij maakten hiervan melding. Zowel juveniele als adulte exemplaren kwamen voor, vaak duidelijk geïnteresseerd in datgene wat een getreinde slechtvalk aan het doen was.

Financieel overzicht 1984 door L. G. R. van Asperen.

Openingsaldo		f 2.878,94
Ontvangsten:		
Jaarboek	f 4.439,94	
Contributie	f 6.738,70	
Subsidie	f 1.800,00	
Donaties	f 0,00	
Diversen	f 393,58	
	f 13.422,22	f 13.422,22
		+ f 16.301,16
Uitgaven:		
Jaarboek	f 5.767,78	
Bestuurskosten	f 3.238,50	
Publiciteit	f 30,85	
Diversen	f 1.005,44	
	f 10.042,57	f 10.042,57
Eindsaldo.		<u>f 6.258,59</u>

11

Trossen

door J. P. Cramer.

Noot van de redactie: schrijver woont in West-Duitsland, waar de Vogelwet ruimer van opvatting is dan bij ons!

In de herfst van 1984 kreeg ik een telefoontje uit België. Een mij onbekende valkenier vroeg of ik geen last had van trossen bij mijn sperwers. Mijn adres had hij gekregen van de heer G. A. van Nie.
Ik vertelde hem over mijn ervaringen en waarom ik tot nog toe geluk heb gehad. Toen hij mij vertelde, wat hij al allemaal gevangen had met de sperwer die nu bij het trossen was weggevlagen, werd het mij duidelijk dat veel valkeniers geen idee van het houden van en het vliegen met een sperwer hebben.

Wat is trossen? Eigenlijk niets anders dan de natuurlijke reactie die gevangen buit in veiligheid te brengen. Het komt in de natuur toch maar heel zelden voor dat een roofdier zijn prooi ook daar zal willen of kunnen oppeuzelen waar deze geslagen is. Dus wordt allereerst nagedacht, waarheen er mee?

Alles wat ik nu wil schrijven zal op de sperwer betrekking hebben. Maar eigenlijk geldt voor alle jachtvogels hetzelfde. Meestal is het trossen van de havik niet veel meer dan het in dekking slepen van zijn prooi en moet de valkenier dan onder de doorns kruipen om vogel en buit terug te krijgen.
Met valken kan het met vliegend wild natuurlijk ook wel eens over grotere afstanden gaan en moet er gezocht worden. De sperwer echter is de geboren „trosser”. Zijn prooien zijn meestal licht en goed geschikt om mee te nemen. De vogel en zijn jachtwijze zijn er van nature voor geschapen, om er direct met de prooi van door te gaan tot hij zich veilig voelt.

En nu zijn we aan het punt waar alles om draait. Het hele „eieren eten” is niets anders, dan dat de vogel zich in de buurt van zijn valkenier het veiligst voelt. Mijn eerste sperwer is bij mij verscheidene keren met een geslagen mus op de vuist teruggekeerd. Per slot was dat ook niets anders dan trossen, hier echter in de gewenste richting.

Een afgerichte vogel moet volkomen met zijn valkenier vertrouwd zijn en mag geen ogenblik aarzelen als hij teruggeroepen wordt. Gooft men de vogel in een boom om een bepaalde buit te kunnen opjagen en een betere kans te hebben, dan is dat echt jagen. Vliegt de vogel in een boom na een mislukte vlucht en laat hij zich dan niet weer terugroepen, maar wacht tot weer wild gepresenteerd wordt, dan is dat niet juist, en moet men toegeven dat men de kunst nog niet beheerst.

Ik was eens mee op jacht, waar een havik op die manier drie konijnen sloeg, het derde 's avonds kort voor het donker worden. Had hij dat ook gemist, dan was die vogel 's avonds niet meer binnen gekomen. Nu is er nog nooit „ein Meister vom Himmel gefallen”. Maar een goed begin is het halve werk. Zorg allereerst voor een wederzijdse band van vertrouwen tussen vogel en valkenier. Wees behoedzaam na het slaan van de eerste prooi, ga naast hem zitten en laat hem gemoedelijk azen van wat hij gevangen heeft leg hem, ondertussen voorzichtig, zonder te storen, vast.

13

Als de vogel dat een paar keer meemaakt, is hij niet bang als zijn jachtgeroet komt en laat hij zich later goed opnemen. Bij meer ervaring laat hij zich dan ook met goed lokaas zijn prooi voorzichtig af- en op de vuist nemen. De sperwer is maar een klein vogeltje met ook maar zachte belletjes. Deze vogel is dus vlak buiten het bereik van onze zintuigen. Het jagen met de sperwer vergt daarom ook een perfect appél en de vogel moet ook bij mist of ondoorzichtig terrein direct teruggeroepen kunnen worden. Ik gebruik een trillerfluitje. Uit de vrije vlucht, (natuurlijk geen jachtvlucht!!!) moet hij minstens tot 500 meter teruggeroepen kunnen worden. Een goed afgedragen Roodstaartbuizend en zelfs ook een zege havik kan gerust eens een paar dagen aan zijn lot worden overgelaten. De sperwer niet. Deze moet iedere dag contact met zijn valkenier hebben. Wat het trossen betreft, mag hij nooit een kans krijgen. Van 't begin af aan moet men voorkomen, dat hem ook maar eens de gedachte opkomt er met zijn buit vandoor te gaan.

! Het is natuurlijk goed praten als je eenmaal fietsen of schaatsen kunt, anderen te vertellen hoe het moet. Ook bij mij zijn er in het begin verschillende haviken zonder verlof vandoor gegaan, hoofdzakelijk door te hoge koncilie. Met andere soorten daarentegen heb ik later altijd geluk gehad. Hier moet natuurlijk wel opgemerkt worden dat de schade mij van lieverlee wijzer had gemaakt. Een van de ernstigste fouten, die het trossen bevorderen, is het onhandig afnemen van de buit en het te veel verlangen van de jachtvriend. Als je zegt, of denkt, nog één keer!! dan verg je beslist te veel en moet je direct stoppen en opzeten. Zo behandelde vogels trossen niet. Lees ook nog eens mijn lofzang over de sperwer in een vorig jaarboek en het mooie boek van Mavrogordato. Dan kun je lang plezier hebben van één vogel die van jaar tot jaar beter wordt.

Foto Von der Assen

14

wordt na het vrijwel foutloos werken, gepaard gaande aan een grote allure (= stijl).

De wedstrijd van vrijdag was een Nationale Kampioensveldwedstrijd (C.A.C.) voor zowel Cockers als Springers en deze werd gewonnen door Farway Flynn, een uit Engeland geïmporteerde Engelse Springer reu met Uitmuntend. Zijn eigenaar, de heer Kettner te Vogelenzang, heeft reeds grote successen met zijn Springer geboekt, waaruit duidelijk is gebleken dat deze combinatie tot de beste in ons land behoort.

Ons havikiërs interesseert het echter in het bijzonder dat de derde prijs, ook met de kwalificatie Uitmuntend behaald werd door Cy of Gwibernant, de import Engelse Springer reu van Joep v. d. Vlasakker, terwijl Bart Boers met zijn Hawk's Flint en Jan Biemans met Snoetie Jan, beide de kwalificatie Zeer Goed behaalden.

Doordat ik die dag zelf keurmeester was, kon ik genoemde honden alle van zeer nabij zien werken en ik moet zeggen dat dit een lust was voor het oog.

De volgende dag werden er voor de Engelse en Welsh Springers twee wedstrijden gehouden; een Internationale Kampioensveldwedstrijd en een Novice veldwedstrijd voor (meest jonge) honden, die nog niet eerder een kwalificatie hadden behaald.

Ook deze wedstrijden gaven schitterend hondewerk te zien en velen met mij waren verheugd tijdens de prijsuitreiking te horen dat de CACIT-wedstrijd gewonnen was door Hawk's Flint van Bart Boers, ex-bestaurslid van „Adriaan Mollen“ en thans bij de meesten van ons bekend als de grote Spamielman van

Foto links:
Henk Dijkstra met
„Freya Dutch Girl“

Foto rechts:
v.l.n.r. Joep van de Vlasakker met
„Cy of Gwibernant“
en Jan Biemans met
„Snoetie Jan“

16

Hondsuccessen voor AM-havikiërs

door H. Dijkstra

Op vrijdag 11 en zaterdag 12 oktober 1985 werden in de duinen van Texel Nationale en Internationale Kampioensveldwedstrijden gehouden voor Engelse Springer, Welsh Springer en Cocker Spaniels. Mede door zeer fraai weer werden het twee schitterende dagen, waartoe ook de goede konijnstand en het uitstekend schieten van de officiële geweren bijdroegen.

Voor diegenen, die nog nooit een veldwedstrijd voor Spaniels hebben bijgewoond, wil ik in het kort even beschrijven hoe men te werk gaat.

Er wordt gejaagd voor de voet, d.w.z. de voorjager laat zijn hond voor zich uit werken in de richting die de twee keurmeesters wenselijk achten. De keurmeesters lopen doorgaans ieder op de flank van het af te zoeken terrein en hoe dichter de begroeiing, hoe dichter zij bij de hond blijven om ieder detail te kunnen waarnemen. Ook loopt aan iedere kant een schutter, het officiële geweer, dat tot taak heeft door de hond opgestoten konijnen, resp. fazanten of houtsnippen te schieten.

Hoe de hond en zijn voorjager moeten werken, zal ik hier niet in detail beschrijven. Ik volsta met de hoofdzaken: De hond moet in minimaal 15 minuten binnen ± 30 meter van de voorjager iedere vorm van dekking grondig afzoeken met voldoende snelheid en ieder stuk wild doelbewust uitstoten, om er vervolgens niet achteraan te gaan.

Is de hond op deze wijze „steady“, dan heeft de schutter de kans het wild te schieten zonder gevaar voor de hond. Is het stuk wild geschoten, dan vraagt een keurmeester of de voorjager zijn hond wil laten apporteren. Dit moet vlot geschieden, de Spaniel moet het wild direct oppakken en op eerste bevel afgeven. Tenslotte wordt ook eenvoudig waterwerk verlangd, d.w.z. een dode eend wordt, terwijl op hetzelfde moment een schot wordt afgegeven, op zo'n 20 meter voor de hond in een diepe plas of vaart geworpen, zodat het apport zwemmend moet geschieden.

Zo kort weergegeven, lijken de opdrachten (op het „steady“ zijn na mischieten) niet zo zwaar, maar ik kan U verzekeren dat er heel wat natuurlijk aanleg van de hond en training aan te pas komt voor alles vlekkeloos verloopt.

De eisen, die de keurmeester reglementair hanteert, bevatten b.v. 11 fouten, die tot directe uitsluiting leiden (b.v. uit de hand raken, niet aannemen van zware dekking, hard in de bek, enz.) en een 9-tal zaken, die als ernstige fouten genoteerd worden (b.v. incidenteel op te grote afstand werken, veelvuldig fluiten of roepen, enz.).

De kwalificaties die men tijdens zo'n veldwedstrijd kan behalen zijn Goed, Zeer Goed en Uitmuntend, waarbij de laatste kwalificatie alleen gegeven

15

het eerste uur in ons land. Uit zijn Hawk's kenneel zijn al vele goede honden voortgekomen, vaak in bezit van havikiërs. Kenners weten maar al te goed hoe moeilijk het is een hond te fokken van topklasse en daarom verdient Bart een grote havikspluim!

De tweede prijs, ook met Uitmuntend en reserve CAC werd behaald door Cy of Gwibernant van Joep v. d. Vlasakker en de derde prijs, eveneens met Uitmuntend door Snoetie Jan van Jan Biemans.

Ik zelf had het genoegen om met mijn zelfgefokte Engelse Springer teef „Red Tierzel's Kite“ in de Novice wedstrijd de eerste prijs te behalen met de kwalificatie Zeer Goed, terwijl de tweede prijs was voor Daytrapper's Diebertje van ons lid Gijs Dankers.

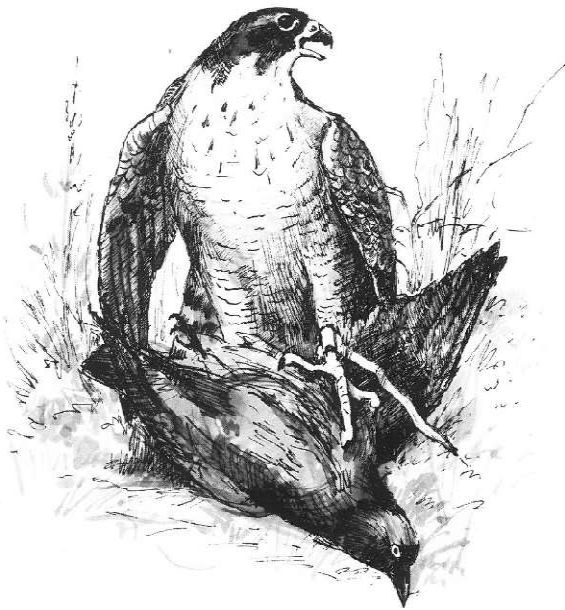
Al met al ongekende successen voor onze AM-leden: vijf leden namen deze twee dagen deel, zij behaalden in totaal 8 kwalificaties, terwijl van de drie wedstrijden er twee door één onzer gewonnen werden.

Maar denkt U vooral niet dat die veldwedstrijden voor Spaniels een AM onderonsje is. De concurrentie is zeer groot door het sterk groeiende aantal goede honden en de steeds meer ervaring krijgende voorjagers. De successen van onze leden krijgen daardoor nog meer glans.

Ik moet U nog toevertrouwen dat ik het niet kon nalaten mijn collega-keurmeester van de eerste dag er even op attent te maken dat de meeste belangrijke prijzen door AM-leden werden behaald en toen hij verbaasd reageerde, dat je als havikier bij Adriaan Mollen wel iets in je mars moet hebben....

17

Slechtvalk op geslagen kauw — Pentekening van J. B. Keltman

10

1 Verdwijning en bescherming

In de vijftiger en zestiger jaren verdwenen hoofdzakelijk door pesticiden (DDT) alle slechtvalken (± 350 paren) ten Oosten van de Mississippi. In het Westen was de situatie een fractie minder slecht. Hier werden bij een onderzoek in het begin van de zeventiger jaren nog een honderdtal paren bij de horsten gesignaleerd. Doch slechts een twintigtal broedparen brachten jongen voort. Deze bevonden zich in de minder „vervuilde“ gedeelten van de Rocky Mountains en Noord-California. Dit schamele restant was overgebleven van de ± 1000 bekende broedparen in dit enorme land. Deze snelle achteruitgang werd in eerste instantie door valkeniers gesignaleerd en later door ornithologen en overheidsinstanties bevestigd. Deze situatie werd via radio en t.v. breed aan het publiek uitgemeten, en eerst toen werd er om bescherming van roofvogels gevraagd en om maatregelen die een verdere achteruitgang moesten stoppen. Behalve bij de slechtvalk was er namelijk ook een dramatische teruggang geconstateerd van andere soorten, zoals de Bald Eagle (het nationale Amerikaanse symbool). Hierbij moet men niet vergeten dat er geen enkele wet of regeling bestond op „federal level“ (niveau nationale overheid) ten aanzien van roofvogelbescherming.

Zo kon bijvoorbeeld in 1955 de slechtvalk in twintig staten nog steeds gedood of gevangen worden.

Pas in 1973 kregen uilen en roofvogels bescherming op „federal level“; dit verplichtte de vijftig staten de federale eisen minimaal aan te houden met de mogelijkheid zwaardere eisen te stellen.

2 Het Peregrine Fund

In 1970 werd het Peregrine Fund opgericht door valkeniers, particulieren en een groot aantal organisaties met als voornaamste doel de valken voor uitster-

70

De slechtvalk is weer terug in het oosten van de Verenigde Staten

door W. A. C. v. d. Vlasakker
jouw's door de schrijver

In een tweetal artikelen wil ik ingaan op de activiteiten in de Verenigde Staten die er mede toe geleid hebben dat een duidelijk herstel intrad van de populatie slechtvalken tot een veertigtal broedende paren in 1985.

Deze populatie was in 1964 in het Oosten geheel verdwenen. Mijn interesse naar het wel en wee van de slechtvalk in de U.S.A. is na een verblijf van twee jaar in dit enorme land nog steeds groot. Daarbij ben ik ook nog in de gelegenheid geweest om:

- actief betrokken te zijn bij het broeden van slechtvalken in the Cornell University in Iliaca (New York State).
- 17 toendra slechtvalken op Assateague (Maryland) te vangen en te ringen.
- met 2 in de U.S. gefokte slechtvalken te vliegen.

Mijn artikelen heb ik verdeeld in de volgende hoofdstukken:

- 1 **Verdwijning en bescherming.**
In dit stuk wordt in het kort beschreven waardoor de hele populatie in het Oosten verdween en wat de eerste officiële aanzet tot roofvogelbescherming inhield.
- 2 **Het Peregrine Fund.**
De organisatie, mede opgericht door valkeniers, met als doel om door herintroductie weer een populatie op te bouwen.
- 3 **The Fish and Wildlife Service.**
De officiële instantie, vergelijkbaar met ons Faunabeheer, die door aanpassing van de wet en geldelijke steun, deze herintroductie mede realiseerbaar maakt.
- 4 **Broeden / Fokken.**
  - 4.1. Op natuurlijke wijze.
  - 4.2. Met behulp van K.I. (Kunstmatige Inseminatie).
  - 4.3. Uitbroeden van „wilde“ dunschalige eieren.
- 5 **Uitzetten / herintroductie.**
  - 5.1. Via de lakvluchtmethode: op historische horsplaatsen: op kunsthorsten.
  - 5.2. Via „cross fostering“ waarbij de gefokte jongen door „wilde“ prairievalken worden grootgebracht.
  - 5.3. Via „fostering“ doch nu door wilde slechtvalken.
  - 5.4. Precatie / verlies van jonge slechtvalken.
- 6 **Terugmeldingen.**
Waar en wanneer van uitgezette valken.
- 7 **Nieuw gevormde broedparen.**
Vanaf wanneer het eerste broedpaar gesignaleerd werd tot de huidige stand.
- 8 **Toekomst.**
Visie en toekomstverwachtingen.

In dit artikel zult U de hoofdstukken 1 t/m 4 vinden, terwijl de hoofdstukken 5 t/m 8 in het volgende jaarboek zullen verschijnen.

11

ven te behoeden en zo mogelijk door herintroductie opnieuw een populatie op te bouwen.

Hiertoe werd een programma opgezet voor het kunstmatig fokken van valken en werden studies en onderzoeken aangevangen om een beter inzicht te krijgen in gedrag, populatie, variatie, etc. van de grote valken.

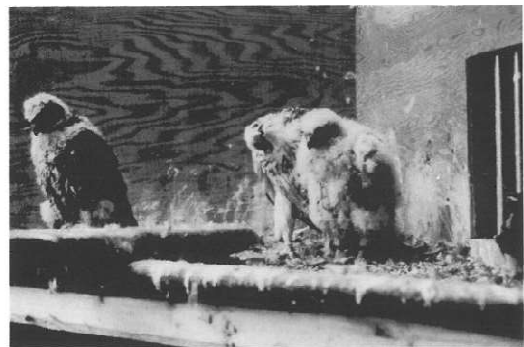
De Cornell University heeft dit project onder haar hoede genomen, en onder de bezielende leiding van Tom Cade werd het snel en efficiënt uitgebouwd. Er werd een grote schuur gebouwd, waarin de broedkamers werden ondergebracht. De benodigde broedparen werden hoofdzakelijk door valkeniers ter beschikking gesteld.

In 1977 kon men van een tweede faciliteit gebruik maken en wel in Fort Collins, Colorado. In 1984 werd dit opgeheven, hiervoor in de plaats is „The World Center of Birds of Prey“ in Boise, Idaho opgericht.

Het budget om te starten bedroeg slechts \$ 20.000,- hetgeen verkregen werd uit allerlei campagnes, waarvan er één in het bijzonder van Amerikaanse opzet getuigde.

Bij schenking van minimaal \$ 1.000,- aan het Peregrine Fund, werd men lid van een exclusieve club genaamd „Patrons of the Peregrine“, die één paar slechtvalken per donateur onderhield. Tevens werd er een speciaal plakkaat gemaakt met de namen van de „Patrons“, dat op de deur van de broedkamers werd bevestigd. Ook kregen de donateurs een V.I.P. bezoekerskaart, die hen speciale toegang gaf tot de broedfaciliteiten. Aan het einde van het broedseizoen en na eventueel uitzetten, kregen de „Patrons“ een livijng rapport over „hun valken“. Deze persoonlijke betrokkenheid bleek veel mensen aan te spreken.

De normale leden van het Peregrine Fund werden periodiek op de hoogte gehouden middels News-letters, die een overzicht gaven van broedresultaten, voortgang bij het uitzetten, studies etc.

21

In 1977 was het budget al opgelopen tot \$ 175.000,- met zes full-time medewerkers op de twee genoemde lokaties. Verder beschikte men over een vijftiengtal part-time medewerkers, meestal studenten, die mee hielpen bij het uitzetten van de jonge valken als „hawk-site attendant“.

In 1985 was het budget opgelopen tot \$ 900.000,-. Toch was er een tekort van \$ 200.000,- ondanks een toewijziging van \$ 300.000,- door het Congres.

Op de een of andere manier moet hiervoor een oplossing worden gevonden. Zo niet dan zal een van de broedfaciliteiten gesloten moeten worden.

In 1973 werd begonnen met studies over slechtvalken en giervalken in Alaska, Groenland en Schotland, waar de populaties redelijk stabiel zijn gebleven. Speciaal onderzoek werd verricht betreffende de horst situering, aantal jongen, prooi-aanbod, terrein, weersomstandigheden etc.

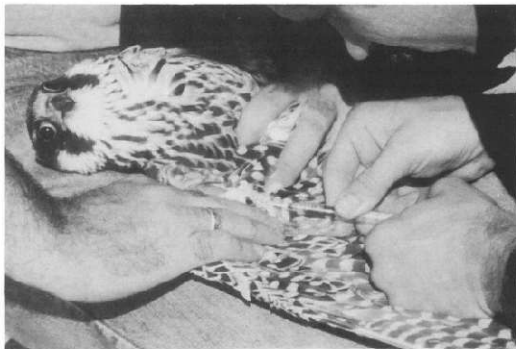
Vanaf 1973 werden er ieder jaar een 50 tot 100 jonge vogels in Alaska, het Noorden van Canada en Groenland geringd met duidelijk zichtbare, gekleurde, plastic ringen om herkenning op grotere afstand mogelijk te maken.

Deze slechtvalken (*Peregrinus tundrius*) trekken grotendeels langs de Atlantische kust in september en oktober naar het Zuiden.

Op de najaarstrek worden deze valken, geteld, gevangen en geringd op Assateague Island (Maryland) en gedurende de voorjaarstrek op Padre Island (Texas).

Deze voorjaarstrek loopt van Padre Island niet meer langs de kust, maar via het binnenland naar het Noorden. Eveneens wordt er tijdens het vangen, bij een vijftigtal valken bloed afgetapt voor pesticidie onderzoek. Deze activiteiten worden in samenwerking verricht met de „Fish and Wildlife Service“. Het aantal getelde en gevangen valken is tot het begin van 1980 toegenomen en daarna min of meer constant gebleven.

Een van de problemen waarmee het Peregrine Fund geconfronteerd werd, was het feit dat er geen inheemse (broedende) slechtvalken waren costelijk van de Rocky Mountains. Dus iedere slechtvalk die uitgezet zou worden in het Oos-

22

ze ook krachtadig bij kunnen dragen aan de bewaking van deze hersten. Persoonlijk heb ik het zeer op prijs gesteld dat de „Service“ mijn vrouw en mij uitgenodigd had om gedurende de najaarstrek, twee dagen op Assateague Island door te brengen om slechtvalken te tellen, te vangen en te ringen. In twee dagen hadden we er zeventien met behulp van een duif gevangen. Het waren prachtige exemplaren met een kleurvariatie van heel licht (als een saker) naar heel donker.

Maar ook in grootte waren aanzienlijke verschillen te constateren. Het gewicht van het grootste gevangen wijf schat ik op 1200 gram en van de kleinste tansel op 450 gram.

4 Broed en fokken

4.1 Op natuurlijke wijze

In 1973 werd gestart met 3 paar slechtvalken, die in totaal 20 jongen voortbrachten.

In 1974 produceerden deze 21 jongen, terwijl 2 toegevoegde paren slechts 2 jongen voortbrachten.

Behalve slechtvalken werden er ook 5 paar prairievalken gehouden die 29 jongen kregen, 1 paar lammers die 7 jongen kreeg en 1 paar geervalken, dat 2 jongen uitbroedde.

Vooraf met het laatste resultaat was men zeer gelukkig, daar dit naar hun mening met geervalken nog niet eerder gelukt was.

De meeste jongen werden in de eerste jaren gebruikt om een broedbestand op te bouwen, dat nu is uitgegroeid tot ± 150 paar in Ithaca en Boise tezamen. De jaarlijkse produktie steeg sterk na 1977 toen het aantal jongen toenam van 91 tot 263 in 1983.

Het lijkt er nu op dat de komende jaren een aantal van 250 - 300 beschikbaar zal komen.

24

ten van de U.S.A. zal van een andere (onder)soort zijn. Dit gaf al direct de nodige discussies met de „Fish and Wildlife Service“ (te vergelijken met ons Natuur-, Milieu- en Faunabeheer), die hiervoor in eerste instantie niets voelde en pas in 1978 officieel toestemming gaf, dit ondanks het feit dat men in de U.S.A. in het algemeen niet zo bang is voor fauna vervalsing. (Zo zet men antilopen afkomstig uit Afrika, uit in Nevada.) In het volgende hoofdstuk 3, kom ik hier nog nader op terug.

Ondanks het geweldige enthousiasme waarmee dit project van start ging, realiseerde men zich wel dat er grote aantallen valken uitgezet moesten worden in een enorm gebied dat voldoende DDT-arme prooidieren moest bevatten om zodoende weer broedende valken te verkrijgen ten oosten van de Mississippi. Ook de discussie met de „Fish and Wildlife Service“ over het korthouden van de Great Horned Owl (Amerikaanse Ohoe) in de gebieden waar jonge valken uitgezet werden, bleek steeds een heet hangijzer. Deze uil heeft al een flink aantal jonge slechtvalken geslagen, die via de hakvluchtmethode waren uitgezet.

De Great Horned Owl is sterk in aantal toegenomen sinds deze beschermd is en blijkt zich ook vaak gevestigd te hebben op oude bekende horstplaatsen van slechtvalken.

3 Fish and Wildlife Service

Zoals reeds in hoofdstuk 2 gememoreerd werd, was de samenwerking met het Peregrine Fund in het begin zeker niet optimaal. De service verzette zich tegen het uitzetten van „Exoten“. In eerste instantie huldigen zij het standpunt dat het ten alle tijden onacceptabel is om een niet plaatselijke of exotische soort uit te zetten, ook al is de inheemse soort uitgestorven.

Was deze filosofie volgehouden dan zouden er nu geen slechtvalken broeden in het Oosten.

Sommige „federal officials“ hadden hierop een variatie bedacht, namelijk dat het volgens de „Endangered Species Act“ van 1973 wel toegestaan zou zijn om een „non endangered“ soort uit te zetten in een gebied waar de slechtvalk als „endangered“ is gekwalificeerd of er uit verdwenen is.

Door deze interpretatie mochten alleen de ondersoorten „Anatum“ en „Tundrius“ uitgezet worden. Slechtvalken zoals „Pealei“ van de Pacific Noord-West kust of „Peregrinus“ uit Schotland of „Brookei“ uit Spanje, die beter geschikt lijken om te overleven in het relatief sterk vervuilde en dichtbevolkte oosten van U.S.A., zijn niet toegestaan.

Eindelijk in 1978 gaf de „Fish and Wildlife Service“ officieel uitsluitend over de soorten die voor herintroductie in het oosten in aanmerking kwamen, nl.:

- Alle Noord-Amerikaanse soorten mogen worden gebruikt, nu zelfs met gelijke steun van de „Service“.
- Er zal steun en geld worden gegeven voor het uitzetten van niet Noord-Amerikaanse soorten voor specifieke onderzoekprogramma's.
- Het uiteindelijke doel is om een broed populatie van ± 175 paren (de helft van de oorspronkelijke populatie) terug te krijgen.

Hiermede was voldoende armslag voor het „Peregrine Fund“ verkregen om hun herintroductieprogramma efficiënt te kunnen continueren.

Verder heeft de „Fish and Wildlife Service“ veel steun verleend bij het opzetten van kunsthorsten in de kustgebieden (zie hoofdstuk 5 voor meer details). Daar veel van deze kustgebieden ook natuureservaten blijken te zijn, hebben

23

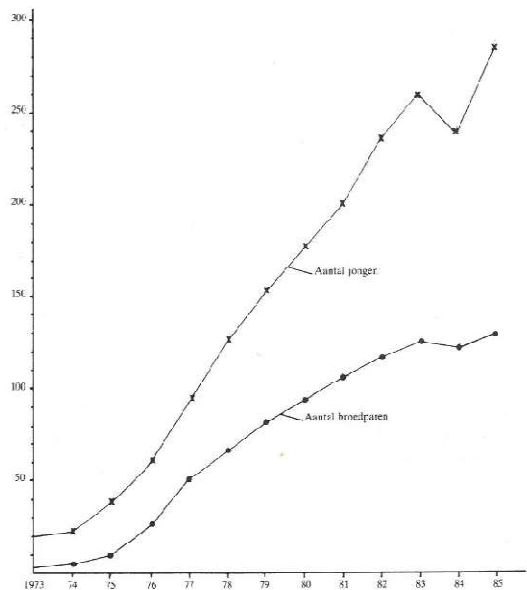
Grafiek 1 toont het aantal broedparen en voortgebrachte jongen vanaf 1973 tot 1985 door beide bovengenoemde instituten.

Waarschijnlijk zal het totaal aantal gefokte jongen tussen de 400-500 per jaar gaan bedragen. Veel particulieren, vooral valkeniers hebben een privé broedgelegenheid opgezet.

Daarbij kweekt men in Santa Cruz (Cal.) bij een instituut, dat onafhankelijk van het „Peregrine Fund“ werkt, nog een vijftigtal jongen per jaar.

In de zeventiger jaren bleek 50 - 60% van de eieren bevrucht te zijn. Hiervan kwam 80% uit, terwijl 5 - 10% van de kuikens gedurende de eerste twee maanden doodging.

In de tachtiger jaren konden deze percentages verbeterd worden. Bijvoorbeeld voor bevruchte eieren is dit 60 - 70% geworden en het percentage dat uitkwam is tot 85% gestegen, terwijl nu nog slechts 1 - 3% van de kuikens sterft.

25

De wijze van bevruchten is nu nog steeds de voornaamste oorzaak van de lage productie. Slechts 50 tot 60% van alle eieren blijkt vruchtbaar bij natuurlijke inseminatie. (Bij kunstmatige inseminatie kan dit tot 80% vergroot worden). De voornaamste oorzaak van dit lage percentage is gelegen in het feit dat slechts minder dan de helft van de paartjes met succes paren, terwijl de meeste wijfjes wel eieren leggen.

Er zijn vele redenen waarom het eigenlijke paren niet succesvol verloopt. Enkele valken tonen geen enkele seksuele interesse, terwijl anderen allerlei „variëaties” uitproberen die tot mislukken gedoemd zijn. Sommige zijn ten opzichte van elkaar zeer agressief maar door „partnerruil” kan dit vaak verholpen worden.

In één geval werd een zeer agressief en dominerende tarsel bij zes verschillende wijfjes geplaatst. Uiteindelijk accepteerde hij een tamelijk klein rustig maar seksueel erg gemotiveerd valk, niet veel groter dan de tarsel zelf. Vanaf het eerste moment dat ze bij elkaar gebracht werden, verdween de agressiviteit van de tarsel en is het een van de meest produktieve paren geworden. In de toekomst zal deze „partnerruil” op grotere schaal uitgeprobeerd worden. Op verdere „technische” details van het fokken zoals grootte van de broedkamer en voedsel, wil ik niet ingaan, omdat hierover al het nodige gepubliceerd is.

4.2 Kunstmatige inseminatie

In 1976 zijn de eerste schuchtere pogingen ondernomen met K.I., doch in 1977 begint het een steeds belangrijker rol te spelen bij het fokken van slechtvalken. Er zijn in 1977 125 inseminaties uitgevoerd, waarbij meer dan 50% van de eieren bevrucht bleek te zijn.

In de laatste jaren is de „techniek” aanzienlijk verbeterd en blijkt men bij Cornell meer dan 80% van de eieren op deze manier te kunnen bevruchten. Helaas blijkt er soms geen sperma aanwezig te zijn op het moment dat dit nodig is. Door gebruikmaking van de in de kippenwereld veel gebruikte methode voor het verzamelen van sperma kan van normale, oudere tarsels slechts 10 tot 50 ml, en dan nog zeer onregelmatig, in het voorjaar verzameld worden. Maar een „imprinted” tarsel, die zich seksueel aangetrokken voelt tot de mens is in staat om 100 tot 500 ml sperma éénmaal en zelfs tweemaal per dag te produceren, over een periode van negentig dagen.

Een van de medewerkers van Cornell heeft daarbij een speciale hoed ontwikkeld, met een schuimrubber rand voorzien van een soort gootje waarin het sperma wordt gedeponeerd. Deze methode werkt goed, zodat verscheidene tarsels hierin „getrind” zijn.

Na jaren blijkt ook dat wijfjes die eerst alleen bevrucht konden worden via de K.I. methode, nu via de natuurlijke weg zijn gaan broeden en jongen hebben voortgebracht.

Hierdoor is het gebruik van K.I. minder geworden en zal het waarschijnlijk in de toekomst nog verder dalen.

4.3 Uithoeden van „wilde” dunschalige eieren

Ondanks al het optimisme en de voldoening over de toename van het aantal broedparen, is er tegelijkertijd een grote frustratie en teleurstelling over het feit dat tientallen paartjes in de U.S.A. geen kans zien eieren uit te broeden. Nog steeds is tot 20 of meer procent van de eieren dunschalig door te hoge DDT concentraties, ondanks het feit dat het gebruik van DDT al meer dan 10

jaar geleden werd verboden. Door deze dunschaligheid breken de eieren voordat ze uitgebroed zijn, daarom worden, waar dit geconstateerd wordt en mogelijk is, deze „wilde” eieren weggehaald. Dit gebeurt vooral bij „oudere” paren. Er zijn namelijk duidelijk indicaties dat jong eierleggende wijfjes enkele seizoenen goed normale eieren produceren voordat het DDT gehalte te hoog wordt. Ook blijkt in een aantal gevallen, dat als het eerste legsel is weggehaald, een tweede legsel geproduceerd wordt dat van een betere kwaliteit is.

In 1976 is men bij een tiental horsten in het Westen (Colorado en New Mexico) begonnen met het wegnemen van de eieren om deze in een broedmachine te plaatsen. Na 1982 gebeurde dit ook op beperkte schaal in het Oosten nadat zich weer een tiental broedparen had gevestigd, maar nu niet omdat de eieren dunschalig zouden zijn, maar om een tweede legsel te forceren. De DTT-eieren vertonen barsten en scheuren, deze worden eerst versiegd met was en lijm, voordat ze de broedmachine ingaan. In 1976 heeft men 87 eieren op deze wijze behandeld. Er bleken 24 dood of onvruchtbaar te zijn, 20 stuks gingen dood in de broedmachine. Van de 43 jongen die uitkwamen, werden er 40 groot. Dit resultaat was zo bemoedigend, dat het op grotere schaal werd voortgezet. Nu bleek dat uit bijna 50% van het aantal eieren, jongen werden grootgebracht.

Dit is vele malen meer dan wanneer ze in het horst gebleven zouden zijn. Bij deze „oudere” paren zal minder dan 5% van de eieren uitkomen. Deze percentages blijken over de jaren niet veel te veranderen. Er zijn in totaal 350 „wilde” slechtvalkeieren in de broedmachine geplaatst, waarvan er 228 (65%) bevrucht bleken te zijn. 182 (80%) hiervan kwam uit, terwijl 178 (98%) jongen groot werden. Deze jonge vogels werden weer teruggezet in de horsten van de „wilde” slechtvalken.

Meer details hierover kunt U lezen in hoofdstuk 5, dat tezamen met de resterende hoofdstukken zal verschijnen in het volgende jaarboek.

Steenarend staat op vos. Een mooi voorbeeld van Reboussin's tekenstijl met korte haken. De achtergrond is vaag gelaten; tegen het donker steken de lichte vlakken van de jonge steenarend af en de rots versterkt de voorwaartse beweging van de vogel.

Roger Reboussin 1881-1965

door R. D. Shilcock

De illustraties bij dit artikel zijn pentekeningen van de Franse kunstenaar Roger Reboussin. Hoewel zijn naam in Frankrijk een begrip is, was het verkrijgen van informatie over zijn leven en werk voor dit artikel moeilijk, frapant is ook dat zijn werk zelfs op grote internationale tentoonstellingen ontbreekt. Omdat zijn werk van hoge kwaliteit en van kennis, maar vooral begrip van dieren in beweging getuigt wil ik het onder uw aandacht brengen als vervolg in de serie artikelen over jachtvogels in de beeldende kunst.

Reboussin's carrière begon in Parijs in 1901 waar hij aan de Académie des Beaux-Arts studeerde (o.a. anatomie) en verschillende privé schilderscholen afliep. In die tijd leidde elke gerespecteerde kunstenaar een eigen „académie”; er was ruime keus voor wie stillevens of portretten wilde leren schilderen. Maar omdat weinig gerespecteerde schilders veel van dieren afwisten werd al gauw verwezen naar starre gipsmodellen, opgezette of dode dieren en een enkele keer een paard of koe. Reboussin zocht afwisseling in de Parijse dierenruimte, de Jardin des Plantes, waar vandaag eigenlijk dezelfde dieren gehouden worden als tachtig jaar geleden. Zes jaar na aankomst in Parijs begon hij zijn werk te exposeren. Hij kreeg enige naam en raakte bevriend met de beeldhouwer Rodin, die zijn levendige tekeningen bewonderde, en hem aanmoedigde.

Daarna brak de periode aan van opdrachten, ook van de Franse staat, van grotere bekendheid en talloze studiereizen naar Zweden, Tsjechoslowakije, Griekenland en Turkije, Spanje maar vooral Equatoriaal Afrika, waar hij in de jaren 1947-48 en 1950-51 verbleef. Het doel van de studiereizen was zich vertrouwd maken met dieren, het verzamelen van schetsen, aquarellen, gouaches en olieverven. Vanaf 1936 tot zijn 85ste was Reboussin hoogleraar tekenen aan het Muséum Nationale d'Histoire Naturelle te Parijs.

Biografen etaleren graag hun onderwerp van studie temidden van illustere en excentrieke tijdgenoten; in de summere biografieën die ik over Reboussin vond werden beroemdheden rondgestrooid als pekkel op een gladde weg. Of ze allemaal van invloed zijn geweest op de schilder en zijn werk kan ik niet achterhalen omdat ik maar een gedeelte van zijn oeuvre ken (dat uit stillevens, landschappen, stadsgezichten, portret- en modelstudies en afbeeldingen van dieren bestaat).

Mogelijkterwijs is het werk van de dierenbeeldhouwer Antoine Barye (1796-1875) en Emmanuel Fremiet (1824-1910) van invloed geweest. Bij beiden is de uitmuntende kennis van anatomie opvallend en toen Reboussin tijdens zijn studie de lessen in het atelier van Fremiet volgde werd hij gewezen op het belang van de anatomie voor het afbeelden van beweging.

Van onmiskenbare invloed is het werk van de dierenkundige Bruno Liljefors (1860-1939) geweest. Reboussin reisde naar Zweden om het werk van Liljefors

Havik slaat fazanthaan.

20

Wie de tekeningen van Reboussin goed bekijkt, zal ze later altijd herkennen aan de losse, schetsmatige manier van tekenen. Voor sommigen te krasserig, ik vind zijn onafgewerkte stijl goed passen bij de vaak heftige acties die hij afbeeldt. Zoek bij Reboussin niet naar fijne details, maar naar beweging, levendigheid van houding en vrijheid in het tekenen. Zijn dieren blijven herkenbaar en zijn meestal vaak raak getypeerd (zoals de Vos die voor een Steenarend vlucht en de Havik die de Fazant slaat).

Slechtvalk en wilde eend ♀.
Een karakteristieke houding die Reboussin vaak gebruikt als hij valken afbeeldt tijdens de vlucht. Het is een houding die makkelijk te reconstrueren is van een dode valk.

Geraadpleegde literatuur:
„L'Annuaire de Lascoux à Picaaso” - (tent. katalogus Museum National d'Histoire Naturelle, Paris 1976)
„Roger Reboussin” - R. Wolff (Braun 1966)
„Roger Reboussin” - R. P. Gouros, (tent. panifler 1984)

Enkele boeken geïllustreerd door Reboussin:
„Traité de Fauconnerie et Autourserie” - A. Boyer & M. Planiol (Payot 1948)
„Portraits d'Oiseaux” - J. Delamain (Stock 1973)
„Nature aux Cent Visages” - R. Reboussin (Mercure 1943)
„Contes de ma Vie Sauvage” - R. Reboussin (Crépin-Leblond 1953)
„Livres de la Jungle” - R. Kipling
„Le merveilleux Voyage de Nils Holgersson” - S. Lagerlöf
„Livres Rouge des Espèces menacées” - Secrétariat Faune-Flore (1983)

30

te bestuderen - opvallend is de overeenkomst in onderwerpskeuze, kleurgebruik, maar ook in het gemak en de levendigheid van verfgbruik. Over het algemeen zijn de schilderijen van Reboussin wat feller van kleur, wat wijst op invloed van de Franse impressionisten en latere koeleisten als Bonnard en Vuillard.

Het publiek kende Reboussin vooral door zijn illustraties van vogel- en jachtboeken, zijn illustraties van de fabels van La Fontaine en boeken als „De wonderbaarlijke reis van Nils Holgersson” van Selma Lagerlöf. De laatste twintig jaar van zijn leven besteedde hij veel tijd aan een iconografie van Franse vogels: hij schilderde meer dan 400 gouaches van alle vogels die gezien, gevangen of geschoten waren in Frankrijk.

Zijn werkmethode bleef zijn hele leven hetzelfde. Hij begon met snelle, grove schetsen in het veld waarin hij vooral houding en beweging probeerde vast te leggen. Deze studies naar het leven werden aangevuld met studies naar dode exemplaren, kleur en vormstudies, landschapsstudies en in het atelier werd alles aaneengesmeed tot een geheel op groter formaat: het uiteindelijke schilderij.

Het werk van Reboussin ontdekte ik toevallig in een bedruimde uitgave van „Traité de Fauconnerie et Autourserie” van Abel Boyer en Maurice Planiol. Het boekje, zo'n onogelijke bruine na-oorlogse Franse pocket, vond ik in een achteraf-boekenruis in Amsterdam. Het is een favoriet geworden, ondanks de erbarmelijke staat en ondanks een grote smeltsplek op de bladzijde waar het hoofdstuk over de Havik begint. Het gaat tegenwoordig door voor zeldzaam.

Havik slaat haas.

31

Horstgebruik, legbegin en geslachtsverhouding bij haviken

(Accipiter g. gentilis)

door P. Waardenburg.

Inleiding

Iedere rechtgeaarde valkenier is niet alleen geïnteresseerd in de levenswijze van z'n eigen vogel of vogels, maar ook in die van de in natuurlijke populaties voorkomende individuen. Het werken met havik, slechtvalk of andere jachtvogel roept vaak vragen op, welke alleen beantwoord kunnen worden als de soorten bestudeerd kunnen worden onder natuurlijke omstandigheden.

Ondergetekende was in de gelegenheid studie te maken van verspreiding en broedsucces van buizerd en havik in een Nederlands-Duits grensgebied gedurende de jaren 1974-1985.

De studie werd in de eerste jaren beheerst door de vraag, welke invloed het menselijk voorkomen (w.o. recreatie) had op beide bovengenoemde verschijnselen. De resultaten van dit onderzoek zijn neergelegd in een tweetal rapporten (Waardenburg '76 en idem '77), een artikel in het zusterblad van de West-Duitse valkeniers (Waardenburg '77) en een samenvatting van een lezing (Waardenburg '80). Door toenemende werkzaamheden op ander gebied was ik in de laatste jaren niet meer in staat nauwkeurig de menselijke invloed op de beide roofvogels te bestuderen en evenmin een meer dan honderd vierkante kilometer groot gebied boom voor boom te onderzoeken. Allereerst verkleinde ik in beide onderzoeklanden het studiegebied, waarna aan het eind van 1982 het Duitse gebied afviel. Dit laatste mede vanwege het feit dat de populatie haviken daar van 13 naar 4 was teruggefallen en deze laatste 4 in 1982 geen enkel jong meer grootbrachten (verstoord o.q. uitgehaald). Bovendien was het door Kreisfunctionarissen ontkenen van deze gegevens („Zahlen drs. Waardenburg falsch!”) de druppel die de onderzoeksfrustratie-emmer liet overlopen.

Buiten het jaar op jaar nauwkeurig gekontroleerde onderzoekgebied broeden haviken, waaraan minder systematisch onderzoek is verricht, maar waarover wel gegevens over leeftijd, sexe e.d. zijn verzameld. Deze resultaten zijn betrokken bij de analyses, waarover in dit verslag melding wordt gemaakt.

Horstgebruik

Haviken gebruiken omvangrijke takkenbouwsels in niet meer zo jonge bomen om in te broeden. Die takkenbouwsels hebben ze zelf gemaakt of ze waren reeds in het terrein aanwezig (ervóór door andere roofvogels, zoals buizerd of wespandief gebouwd). Zelf gebouwde horsten kunnen jaarlijks opnieuw bezet worden, waardoor ze indrukwekkende afmetingen kunnen krijgen. Horsten van anderhalve meter hoog en idem in doorsnede zijn geen uitzondering. In het onderzoekgebied bevond zich een dergelijke horst, die (gezien zijn afme-

33

Een havikhorst met behoorlijke afmetingen in een grove den. Goed is te zien, dat de horst op een stevige zijtak is gebouwd.

Tabel 1 geeft een overzicht van het horstgebruik van haviken gedurende 12 jaar in een negental regelmatig bezette terreinen:

aantal broedgevallen 73	oude horst, jaar ervoor gebruikt door					
	nieuwbouw 21 (29%)	havik 17 (23%)	buizerd 1 (1%)	wespendif 1 (1%)	niet 26 (36%)	onbekend 7 (10%)

Tabel 1. Horstgebruik door haviken.

In deze tabel zijn twee dingen opvallend: ten eerste lijkt het haviken weinig uit te maken of ze op hun oude horst terug komen of een nieuwe betrekken. Hierop kom ik zo terug. Ten tweede worden vrij veel het jaar ervoor niet gebruikte horsten betrokken. Met betrekking tot het eerstgenoemde is een tweede analyse gemaakt. Gekeken is naar een 25-tal broedgevallen, waarbij 7 wijfjes op de horst van vorig jaar terugkwamen. Van 5 van deze 7 kon met zekerheid worden vastgesteld dat het andere wijfjes waren als die in het jaar ervoor. Deze vaststelling geschiedde niet op grond van ruipekenmerken, zoals bekend geworden uit het onderzoek van Opdam ('76), maar op grond van wisseling oude vogel-jonge vogel, ongeringde-geringde, ex-valkemiervogel-„gewone” vogel e.d.

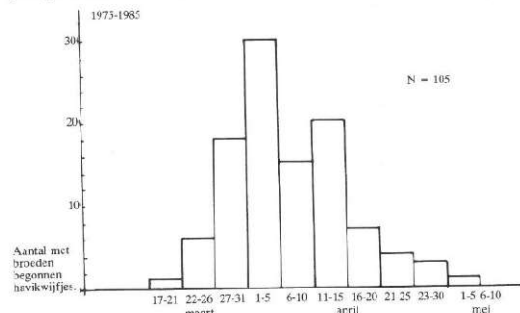
34

Tot slot nog enkele opmerkingen over de bouw van de horst. Zowel havik als buizerd gebruiken voor de onderlaag zelf afgebroken, dood hout met een diameter van 5-8 mm (zelden 10 of meer). Afankelijk van de steun eronder verrijst de horst meer in de breedte (op zijtakken) of meer kegelvormig (in takvorm). Nadat de nodige stevige takken zijn aangebracht, worden levende takjes aangedragen. Aanvankelijk is dat vaak naaldhout, maar later ziet men ook bebladerde berke-, beuke- of elsetakjes op de horst. Deze worden nagenoeg alle met de snavel van de boom gerukt, terwijl het dichtere, dode hout met de klauwen wordt afgeslagen. Vanaf de grond wordt twijfel over een horst in aanbouw of een oude horst weggenomen door te letten op verse breukvlakken. Een goede kijker is dan natuurlijk onmisbaar.

Broedbegin

Door de leeftijd van jongen ten tijde van het ringen te schatten (hetgeen redelijk betrouwbaar op basis van veerontwikkeling kan geschieden), kan bij benadering gezegd worden wanneer de moeder met broeden is begonnen. Stelt men bijvoorbeeld op 6 juni jongen van 3 weken ouderdom vast, dan ligt de datum waarop met broeden is begonnen vlakbij 8 april. Voor deze berekening wordt een gemiddelde broeduur van 38 dagen aangehouden, hetgeen door verschillende onderzoekers is gevonden (zie hiervoor in Fischer '80 en Glutz von Blotzheim et al '71).

Omdat de exacte broedegindatum niet bepaald is, zijn de broedegindata (totaal 105) samengevoegd tot telkens periodes van 5 dagen (zie grafiek). We zien, dat de grote meerderheid der havikwijfjes in de laatste week van maart en in de eerste veertien dagen van april met broeden begint. Late data liggen in mei, waarbij gedacht moet worden aan situaties als late partnerbindingen, verloren gaan van eerste broedsels. Een dergelijk concreet geval kon in 1975 gevolgd worden: als gevolg van een storm woei een horst met 2 eieren uit de

Broedegindata (gerangschikt naar periodes van 5 dagen) van de havik. De meeste beginnen eind maart - begin april met broeden. Daaropgeleid van geschatte leeftijd een jongen tijdens het ringen.

De constatering, dat 71% van de „terugkomers” met zekerheid andere wijfjes waren, stemt tot nadenken. Toegegeven, de getallen zijn klein en het is de moeite waard om dit onderwerp verder uit te diepen met behulp van het materiaal dat Opdam verzameld heeft.

Gesteld echter, dat wijfjes die in een terrein blijven (dus niet gevangen, geschoten, vergiftigd of op een andere manier aan hun einde gekomen, zodat partnervervangning plaats vindt) inderdaad bij voorkeur niet op de horst van het jaar ervoor gaan broeden, maar op een andere, is daar dan een reden voor? Hiervoor krijgt men een aanwijzing, als men de jongen gaat ringen. Wat dan opvalt is de hoeveelheid parasieten die zich op de jongen bevinden of in de horstkuil rondkruipen. In de loop van de evolutie zou het selectiemechanisme kunnen zijn gaan werken, dat het voordelen biedt een gebruikte horst een jaar lang „braak” te laten liggen, als gevolg waarvan de parasieten minder ontwikkelingsmogelijkheden hebben. Deze anti-parasietenmaatregel zou eveneens de verklaring kunnen zijn van het veelvuldig aandragen van vers groen naar de horst, zodat jongen dagelijks een schone vloer onder de voeten krijgen. Opdam ('85) plaatst hier vraagtekens bij. Hij ziet in het aanbrennen van groen op de horstrand een signaal voor andere roofvogels: horst bezet. Haviken verliezen niettemin tijdens de broedperiode hun horst soms toch aan andere roofvogels (buizerd, wespendif).

Zo werd tot tweemaal toe een wespendif aangetroffen op een bepaalde horst (in 1980 en in 1982), waarop in het voorjaar een havik was begonnen. De eieren ervan konden tijdens het ringen van de wespendifenjongen uit de horstbodem gegraven worden. Een zelfde voorval deed zich bij een buizerd voor, die om eveneens overtuigbare redenen op een horst, waar havikeieren in lagen, jongen grootbracht.

Fischer ('80) houdt het wisselen van horst door haviken in opvolgende jaren ook op een anti-parasietenmaatregel en pleit voor nader onderzoek hierover.

Twee jonge havikwijfjes worden geringd. Leeftijd ± drieciennave week oud.

35

boom. Binnen 10 dagen was op 500 m. afstand een nieuwe horst gebouwd, waarin 4 eieren gelegd werden. Dit levert tegelijk een tweede interessant feit: klaarblijkelijk zijn in het ovarium van dit wijfje minimaal 6 eieren tot rijping gekomen, aangezien niet aangenomen mag worden dat de laatste vier eieren uit een geheel opnieuw gevormde „set” afkomstig zijn.

Fischer ('80) geeft een opsomming van door verschillende onderzoekers vastgestelde broedegindata. Het blijkt, dat haviken op onze breedtegraad voornamelijk in de ook door mij gevonden periode tot broeden komen, maar Scandinavische vogels beginnen gemiddeld een halve maand later. Sterk noordelijk broedende vogels beginnen zelfs pas in begin mei.

Over „Ersatzbrute” wordt in de literatuur slechts mondjesmaat bericht. Onderzoekers vonden in dergelijke gevallen nooit meer dan een maximum van twee tot vijf eieren. In dit verband zijn een paar gegevens over legselgroottes uit de periode '74 t/m '76 interessant. 17 broedsels bevatten toen 1x2, 5x3, 9x4 en 1x5 eieren. Deze laatste vijf eieren waren afkomstig van het wijfje, dat in het jaar daarvoor een 2e legsel produceerde (zie hiervoor). Alle vijf kwamen uit en leverden tenslotte vijf vliegvlugge jongen op (zie foto).

Geslachtsverhouding van jonge haviken.

Jonge haviken kunnen vanaf een leeftijd van ca. 14 dagen geringd worden en dan is het zowel subjectief als objectief mogelijk de sexe van de kuikens te bepalen (o.a. aan de dikte van het loopbeen). Van 261 in de leeftijd van twee tot vijf weken ouderdom geringde vogels werd het geslacht bepaald. 158 (60,5%) waren mannetjes en 103 (39,5%) wijfjes. Het is duidelijk dat we te maken hebben met een toevallige steekproef. Daarom is een 95% betrouwbaarheidsinterval opgesteld voor de fractie mannetjes. Dit blijkt te lopen van

Een havikhorst met 5 jongen, tussen de vier en vijf weken oud. Dergelijke grote families zijn uitzondering. Het jongenaantal bedraagt gemiddeld 2,8.

37

54,6% tot 66,5%. Daaruit mogen we concluderen dat in het onderzoeksgebied het percentage uitgevlogen mannetjes royaal boven de 50% ligt. Met andere woorden: de onderzoekresultaten wijken significant af van de verwachte 1:1 verhouding.

Deze gegevens stemmen overeen met gegevens van Höglund (64), Kramer (72) en Wikman (76). Deze onderzoekers vonden resp. 54%, 56% en 52%. Dit laatste percentage bedroeg 51% als alleen gekeken werd naar broedsel-groottes van vier.

Opdam (78) beschouwt afwijkingen van de verwachte 1:1 verhouding niettemin als toeval. Vreemd genoeg is dat niet in overeenstemming met de door hem genoemde getallen. Hij refereert eveneens aan het onderzoek van Höglund en noemt een percentage van 60% mannetjes onder 894 jongen.

Voorlopig houd ik het erop dat haviken meer mannetjes dan wijfjes voortbrengen, maar dit verplecht wel tot het geven van een verklaring daarvoor. Fischer (82) noemt als eerste een hogere sterfte onder de mannelijke kuikens. In mijn onderzoeksgebied vlogen de geringde haviken (voor zover ze niet van de horst werden gehaald) alle uit, zodat een hogere sterfte van mannetjes in de periode na uitvliegen moet worden aangenomen. Oorzaken daarvoor kunnen zijn: meer problemen met het vangen van prooidieren; geringere aanleg van (vet-)reserves (rijpend in periodes met voedselschaarste); ongunstiger oppervlakte / inhoud verhouding, waardoor in koude-periodes afkoelingsgevaar groter is en natuurlijk alle grotere risico's, die verbonden zijn aan het hele gebeuren van territorium-, verovering-, handhaving-, partnerbinding en de meer dan anderhalve maand durende periode van alleen moeten jagen, als het wijfje op het nest zit. Tenslotte moet genoemd worden (alshoer in vele delen van Europa dit niet meer gebeurt) de grotere predatiekans door Oehoe's.

Literatuur

- Fischer, W. (1980): *Die Habichte*. Neue Brehm-Bücherei 158. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Glutz von Blotzheim, U. et al. (1971): „*Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Bnd. 1. *Falconiformes*. Frankfurt / Main.
- Höglund N. (1964): *Der Habicht in Fennoscandia*. *Vilaväy 2*, blz. 195-270. Geëcit. uit Kramer (1972).
- Kramer, V. (1972): *Habicht und Sperber*. Neue Brehm-Bücherei 158. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Opdam, P. (1976): *Use of shed feathers in population studies of accipiter hawks*. *Beaufortia 24* (312), blz. 55-62.
- idem (1978): *De havik*. Dieren, dichterbij 2. Het spectrum, Utrecht / Antwerpen.
- idem (1988): *Roofvogels in ons landschap*. Aula 760. Het spectrum, Utrecht / Antwerpen.
- Waardenburg, P. (1976): *De invloed van menselijke activiteiten op vestiging en broedsucces van de buisard*. Doct. verslag R.U. Groningen. R.I.N. rapport, Arnhem / Leersum.
- idem (1977a): *Vestiging en broedsucces van de havik*. Rapport over 2 jaar onderzoek. R.I.N. rapport, Arnhem / Leersum.
- idem (1977b): *Die Auswirkungen einiger menschlichen Störungsfaktoren auf die Siedlungsaktivität des Habichts*. Jahrbuch Deutscher Falkenorden 1976/1977, blz. 46-49.
- idem (1980): *Roofvogels in roerende*. Limes 53 / 4, blz. 140.
- Wikman, M. (1976): *Sex Ratio of Goshawk Nestings*. *Snomen Luonto 35*, blz. 307-309. (fins met eng. samenvatting). Geëciteerd uit Fischer (1980).

38

Het fokken van valken leeft men langzamerhand onder de knie en als het erbt verantwoordelijk wordt bedreven, kan het naar mijn mening een nuttige tak van het vluchtbedrijf worden.

Het fokken van haviken zal steeds moeilijker blijven, als gevolg van de haviken-natuur en zoals het er nu nog uitziet ook niet beslist noodzakelijk, daar we die 1/2% van de populatie eigenlijk best met een goed geweten uit de natuur kunnen nemen.

Het grote gevaar voor de Valkerij en de roofvogelstand, steekt in de toeloop door de zoekers naar een statussymbool. De valkenier moet weliswaar een gepassioneerde jeger zijn maar nog meer natuur- en dierenliefde en kunstenaar die oneindig geduld besteed aan zijn vogel. Die hem dan belooft, door een puntje op te lichten van de sluier die de geheimen van de natuur voor ons verborgen houdt.

Wie echter begint om zichzelf als „Valkenier” te presenteren om buit te maken heeft van het „edele weispel” niets begrepen en wordt een handicap voor het goede inage. Bij het fokken ligt het gewicht ook veel meer op de doelstelling. Het gevaar is groot, dat avonturiers en prooi-jagers zich er mee gaan bemoeien.

Mijn conclusie is ook, dat wij het vluchtbedrijf op traditionele wijze in stand moeten houden. Maar ik zie ook wel een voordeel in het doel, om door het fokken van valken de natuur te ontlasten, zolang het maar niet in een „Handelskwekerij” ontaardt.

Havik bij kunsthorst — Foto I. Trampert

40

Heeft Paul Opdam gelijk?

door J. P. Cramer

Van een Duitse valkeniersvriend kreeg ik het Nederlandse boek „De Havik” van Paul Opdam. Ik kende Paul Opdam wel van andere publicaties en een voordracht op de „Hoge Veluwe”, maar dit boek was voor mij een verheugende verrassing. Zelden vinden we een vakboek, dat zo voor iedereen begrijpelijk en tegelijk vakkundig is geschreven en bovendien geïllustreerd door een begaafd kunstenaar. Alhoewel ik mijn boekenkast vol heb met roofvogelbeschrijvingen en over de havik wel bijzonder veel, heb ik met interesse en plezier het hele boek gelezen. Daar verbeeld je jezelf, alles al te weten en vind dan toch nog veel interessant nieuws.

In het laatste hoofdstuk echter vond ik iets waar ik het niet mee eens ben en dat ik op zijn minst ter discussie zou willen stellen. Zijn waarschuwingen voor wat betreft het fokbedrijf zijn m.i. gegrond en dat het fokken van jachtvogels een grote verantwoording vereist kan niet genoeg gesteld worden. Bijzonder gevaarlijk wordt het manipuleren door mislukte- of pseudo-valkeniers.

Maar waarom Opdam verschil maakt tussen een wilde nesteling en een gefokte, begrijp ik niet helemaal.

Op blz. 99 schrijft hij zelf, dat het aangeboren jachtinstinkt de vogel tot jagen brengt en dat de ervaring hem tot jager maakt.

Uitgehorste nestelingen, die alle gezond en wel zijn vrijgelaten en waarvan ik gelijkwaardig aan jonge wildvangers.

„Imprints” zijn altijd het resultaat van een niet vakkundige opvoedmethode.

Gejaagd heb ik alleen met wildvangers en ik heb ook wildvangers verloren. Gerevalideerd heb ik wel de meeste inheemse roofvogels, ook veel nestelingen van verschillende leeftijd, die alle gezond en wel zijn vrijgelaten en waarvan ik de bewijzen heb dat ze in de natuur goed terecht zijn gekomen.

Ik neem zelfs aan dat in het wild geboren vogels het meestal moeilijker hebben om in 't leven te blijven, zeker gedurende de eerste zes tot acht weken. Ook op blz. 109 bekent Opdam weer zelf, dat bij het jagen het instinkt de hoofdzaak is.

Nu het vluchtbedrijf zelf en hier in het bijzonder de „lage vlucht”. Haviken en sperwers zijn van oudsher, meestal als nesteling of takkeling getreind.

Het heet dat takkelingen moeilijk zijn, vergeleken met nestelingen of jonge wildvangers. Doch takkelingen hebben alleen maar de moeilijkste leeftijdsperiode om getreind te worden. Een nesteling kan je lakvlucht geven en precies naar maat weer invangen om te trainen. Een wildvang hoeft alleen maar zeggemaakt te worden en kan dan alles wat we verlangen af vanzelf. De takkeling is echter wild, angstig en achterdochtig, kan niet jagen en moet dus bij zijn nieuwe baas alles bijgebracht krijgen. Dat vergt veel geduld, veel kunnen en veel geluk!

39

Valkerij in Zimbabwe

door W. Snoeyenbos

In de afgelopen 2 jaar ben ik totaal 7½ maand in Zimbabwe geweest. Ik heb zodoende een goede indruk kunnen krijgen van de Valkerij in dat land. In het navolgende wil ik mijn indrukken weergeven.

De naam van de club is Zimbabwe Falcons' Club, opgericht in 1976. In 1974 werd Dr. A. S. Dunkley voorzitter, sindsdien is de Z.F.C. uitgegroeid tot een club van ± 50 leden.

Deze leden zijn onderverdeeld in 3 categorieën: A-, B- en C-leden. Om met de C-leden te beginnen, dit zijn de aspiranten. In tegenstelling tot Nederland mogen de aspiranten daar wel een vogel vliegen. Zij kunnen kiezen uit een zeer groot aanbod van vogels. De voorkeur gaat wel uit naar een vogel waar zij ook mee kunnen jagen, bijvoorbeeld de Gabor havik, de Afrikaanse havik, de Ovambo sperwer of de Roodborst sperwer, om de belangrijkste soorten te noemen.

Op sommige internaten treft men kleine clubjes van jonge leden aan, onder leiding van een A-valkenier. Deze jongens besteden meer tijd aan de valkerij dan aan hun huiswerk. Wat dacht U van de „Schrik van Marondera”, een Afrikaanse havik die in juni 1985 maar liefst 300 prooien sloeg! Jammer voor de eigenaar is dat hij pas op zijn achttiende B-valkenier kan worden.

Wil men nu B-valkenier worden dan moet men blijf geven van voldoende kennis van roofvogels in het algemeen. De examinerator komt ook bij de aspirant thuis kijken om de huisvesting te beoordelen. Natuurlijk wordt er ook gejaagd. Wordt alles in orde bevonden dan wordt de novice voorgedragen voor B-valkenier.

De B-valkenier mag de vogels vliegen die op de lijst van Royal Game Birds voorkomen. Deze zijn de Lannervalk, de Black sparrowhawk en de African hawk-eagle. De Slechtvalk, de nummer 1 op die lijst, is voorbehouden aan de A-valkenier. Is men A-valkenier dan heeft men blijf gegeven van gedegen kennis omtrent de Lannervalk. Men moet namelijk zelf de vogel vangen, hem trainen en er mee jagen zonder hulp van een ander. Het examen voor het A-valkenierschap bestaat uit minimaal 4 à 5 outings, waarbij altijd 2 A-valkeniers aanwezig zijn. Loopt dit goed af dan wordt de man voorgedragen voor A-valkenier.

Waarom, vraagt U zich misschien af, zijn al deze „hindernissen” opgeworpen? De filosofie hierachter is als volgt:

- wie een Sperwer zegg krijgt en er mee kan jagen, kan dat bij veel vogels.
- wie een Lanner goed kan vliegen, kan waarschijnlijk ook een Slechtvalk goed vliegen.

41

Men weet dat de Lanner duidelijk simmer is dan de Slechtvalk. Een Lanner leren aanwachten eist grote ervaring van de valkenier. Fouten, begaan bij de Slechtvalk wreken zich niet zo erg als bij de Lanner. Dit alles impliceert niet dat de training van de Slechtvalk minder vakmanschap zou eisen! Nu zijn er in Zimbabwe valkeniers genoeg die het niet ambiëren een Slechtvalk te vliegen. Zij zijn dan ook gelukkig met hun „shortwing”, en blijven B-valkenier. Het is niet terecht te denken dat een B-man minder goed zou zijn dan een A-man.

Slechtvalken zijn op 3 manieren te verkrijgen:
 - zelf uithorsten;
 - fokken;
 - een „passagier” (vogel op de trek) vangen.

Uithorsten is gebonden aan een limiet; voor dit jaar was die vastgesteld op 10 vogels.

Vermeldenswaard is nog, dat de makkelijkst toegankelijke horsten verboden terrein zijn. De reeds vrij jagende eerstejaars vogel is wel de meest begeerde om te bezitten. Een reeds gemute vogel vangen is verboden. Dit is m.u.v. het broedseizoen niet verboden voor de Lanner. Zoals U weet is het een genot om een wildvang te kunnen vliegen. Over de „Black Sparrowhawk” kan nog verteld worden, dat deze alleen als nesteling opgenomen kan worden. Dit in verband met het zeer nerveuze karakter van deze vogel.

Links en rechts
 Lannervalk
 Foto W. Snoeyenbos

gendeel, op zondag gaat men vaak samen jagen, er wordt dan ook extra vroeg begonnen om iedereen een kans te geven.

Veel voorkomende prooidieren zijn de Francolijn, Parelhoen, duiven, loer's, eigenlijk alles wat de valk de bias kan. Men traint zijn valk niet op één prooi-soort, zoals in Nederland vaak gebeurt. Vanwege zijn wendbaarheid wordt de duif zeer gewaardeerd. De stoten die op duiven worden gegeven zijn vaak van bijzondere schoonheid. Ik heb een keer een volledige loping mee kunnen maken.

De reden waarom de valkerij zo goed floreert in Zimbabwe is tweeledig:
 - men is jacht-minded;
 - de samenwerking met „National Parks and Wildlife” is zeer goed.

De valkeniers helpen o.a. mee het roofvogelbestand in kaart te brengen. Dat is overigens een vrijwel onbegonnen werk. Het terrein is vaak ontoegankelijk voor elk voertuig. Ornithologen wisselen vaak hun kennis met die van de valkeniers uit. De samenwerking gaat zelfs nog een stukje verder: Alle contacten tussen de regering en de club lopen via een coördinator. Deze bepaalt mede het beleid van beide groeperingen.

Het is prettig valkerij in Zimbabwe te bedrijven.

Ayers Hawk
 Foto W. Snoeyenbos

Een, mijns inziens, nieuwigheid die ik daar gezien heb betreft de schoenen. Men gebruikt daar voor de valken geen werpschoenen. Als schoen zit aan de wartsel een nylon koord van ongeveer 20 cm lengte. Het eind van het koord dat niet aan de wartsel bevestigd zit, gaat door de Aylmery, waarna er een knoop in gelegd wordt. Klaar!

Een nadeel van Zimbabwe is dat er zoveel roofvogels zijn. Men moet begrijpen dat in de winter zowat alle Europese vogels in Afrika overwinteren. Het is een indrukwekkend gezicht honderden boomvalkjes op vliegende mieren te zien jagen.

Een voordeel is wel het jachtterrein. Het is niet moeilijk aan zeer uitgestrekte terreinen te komen. Al wat je nodig hebt is de toestemming van de landeigenaar. Deze wordt meestal zonder problemen gegeven, zonder kosten dus. Zo zijn daar valkeniers die de beschikking hebben over wel 100.000 ha. De situatie in Nederland steekt hier wel erg schril tegen af.

De trouwe metgezel van vogel en valkenier is de meestal goed getrainde Setter. Een gelukkige bijkomstigheid was verder, dat ik in Zimbabwe met kampioen-honden mecht omgaan.

In verband met de uitbundige natuur (weldadige begroeiing) is de beste tijd om te jagen in de winter, van juni t/m augustus. Ondanks de uitbundige natuur jaagt men toch wel het hele jaar door. Men kent ook geen zondagsrust. Inte-

43

Schotland

door E. van Beek

Toen Willem de Veroveraar in 1066 Engeland onderwierp en zijn Noormannen in platbodems tot in Schotland waren doorgedrongen, kon hij niet vermoeden, dat de bewoners van de Lage landen in 1984 in hun voetsporen zouden treden, zij het met minder strijdlustige bedoelingen. Terwijl zij zwingend aan de riemen en de elementen trotserend hun weg zochten, reisden wij comfortabel en freewheelend door Engeland naar Schotland. Namen als Lochness, Sutherland en Caithness op de wegbewijzingsborden, herinnerden ons aan de nederzettingen van Erik de Noorman. Zijn stoere en ruige image is equivalent aan dat van Schotland. Mijn voorstelling van Schotland bleek achteraf te lijken op een mislukte poging met gesloten ogen een landschap te tekenen. Dit land bleek letterlijk verbazingwekkend te zijn. Het verhalen van alle ervaringen zou een heel boekwerk vergen, daarom beperk ik me tot die van één dag. Niet dat die andere dagen minder in „kwaliteit” waren. Jagende visarenden, wilde slechtvalken, waarvar er één door de valk van Tony Walker werd geslagen, steenarenden, mensen als Charles de Ganay, Stephen Frank en Henk Dijkstra, Welshmen met Harris-hawks en prachtige aanwachterij in een ideale natuur zijn geen zaken, die de mindere zijn van de dag, die ik wat uitvoeriger heb beschreven. Ik heb bewust de details van het vliegwerk achterwege gelaten en het accent meer op de sfeer gelegd, waarin dit plaats vond. Ik hoop, dat deze door mijn verhaal naar voren komt. Grote dank gaat hierbij uit naar Frits Kleyn. Ik denk, dat hij mij meer plezier bezorgd heeft dan zichzelf. Nogmaals hartelijk dank.

Vier september....

De Range Rover rolde voorzichtig over de kilometerslange grindweg. We waren door Roger Upton al gewaarschuwd, dat het een „bumpy road” zou zijn en dat was het dan ook. Kennelijk had nooit iemand enige moeite genomen de keien in de weg enigszins te rangschikken ten voordele van de reiziger. De hoge heide aan weerszijden deed de weg op een droge rivierbedding lijken. De omgeving leek uit niets anders te bestaan dan uit een moor. Heide zover als je kon zien en hier en daar een loch. Verder niets te zien. Heel in de verte een paar heuvels, die de wijsheid om ons heen accentueerden. Caithness was hier wel heel erg verlaten. Als enig teken van menselijke aanwezigheid stond er op een T-kruising een knalrode brievenbus. We tuurden nieuwsgierig over de moor. Nog geen reisdeel te zien.

Na een lange rit, zagen we vanuit het niets een kasteel „opduiken”. Het was zo'n onwaarsachtig gezicht, dat we even stopten en uit de wagen gingen, om het op ons in te laten werken. De grijze vlakken en de spitse torentjes staken schril af tegen de geel paars gemêleerde pastelleinten van de moor. Voor het kasteel lag een loch. Door de roestbruine algenafzetting op de bodem en de grauwe lucht, leek het water wel zwart. Een geelgroene biezenkraag omarmde het donkere water. „Lochdu”, zo heette het in Victoriaanse stijl opgetrokken

45

kasteel, was in vroegere jaren een buitenhotel geweest. Nu zou het zo passend geplaatst kunnen worden in een thriller van Alfred Hitchcock. We reden, door en stopten aan de achterzijde van het kasteel. Achterstallig onderhoud en de tand des tijds waren aan dit kasteel niet voorbij gegaan. Lege voegen tussen de natuurstenen, die veelal met mos begroeid waren en afbladderende verf voor-spelden niet veel goeds. Het koude kille karakter dat het toch al uitstraalde, werd nog eens versterkt door de stille getuigen van een brand, die enkele dagen tevoren had gewoed. Het natte zwartgeblakerde hout leek tegen de „achtergrond“ van de toekomst een genadige dood gestorven.

Terwijl de koude wind om het kasteel gierde, ging er in een versloten nis een deur open. We werden door Roger ontvangen. Hij leek me het soort man, dat geen tijd had voor depressies. Zijn gezicht was zodanig opgebouwd, dat het geen ruimte bood voor een zuur gezicht. Een vriendelijke man, die duidelijk van het leven genoot. Kennelijk was hij erg op wol gesteld. Alles wat hij droeg was ervan gemaakt. Verder laarzen en een jagershoed. Hij sliste, wat bij hem paste. Hij leidde ons naar binnen en we liepen een smalle donkere gang door met hoge vochtige wanden. De gang leidde naar de huiskamer. In tegenstelling tot onze verwachtingen, was het daar erg behaaglijk. Er werd met turf een open-haardvuur gestookt. Tuf is op de moor zo'n beetje de enige brandstof en voldoende voorradig. Trekkend met de valken over de moor, heb ik gezien, dat de onontgonnen turf als het ware als een kussen op het water drijft. Het was dan net alsof je op gelatinepudding liep.

Roger stelde ons voor aan Umberto di Caproni, een Italiaanse valkenier, die naar het verre Noorden was gekomen om met zijn aanwachende geertarsel op grouse te vliegen.

Upton, van der Wal en H. Dijkstra, aan de horizon kasteel „Loebdu“

46

Toen het begon te regenen, besloten we terug te gaan naar het kasteel. De wind joeg de regen zo hard tegen je benen, dat je het gevoel kreeg door hagelstenen te worden getroffen. De valken op de cage hadden alle moeite om hun evenwicht te bewaren. De twee pointers liepen met gebogen halzen door de heide en knipperden met hun ogen. Was dit nu hondewer? Het kasteel was ongemerkt verdwenen en warme thee zou op dat moment als whisky zijn omschreven.

Na een lange wandeling naderden we verkleumd het kasteel. We roken de mufte geur van brandende turf, die in de open haard werd gestookt. Binnen warmden we de handen aan een hete kop thee. Roger vertelde, dat hij aan een nieuw boek werkte, waarvoor hij veel gegevens putte uit de dagboeken van captain Blaine, een beroemd Engels valkenier. In een exemplaar van dat dagboek, afkomstig van de Universiteitsbibliotheek van Oxford, stond te lezen, dat Joost van de Wall in 1938 op 10 september was gearriveerd en daarna vier grouse had geslagen.

Veel te vroeg werd het tijd om naar „huis“ terug te keren. Gesprekken werden noodgedwongen beëindigd, anders hadden we er nu nog gezeten. Toen we de grindweg weer afreden en achterom keken, beseften we maar al te goed hoe jaloers we op ze waren.

We gingen naar buiten om de valken te bekijken. In de luwte van een schuur, die ook als valkenhuis diende, stonden zij op de blokken. Een red shahin, die slecht gemuit had, hield zich met gespreide vleugels in evenwicht op het blok. De wind had kennelijk een doorgang gevonden om het de tarsel erg moeilijk te maken. Achter hem stonden drie geervalken. Twee donkere en één krijtwitte Groenlandse. De laatste was zich kennelijk bewust van haar schoonheid. Emotieloos liet ze zich bewonderen. Reger vloog deze valk, die 1500 gram wog, in Arabië op houbara. Enige tijd geleden heeft deze valk bij een „kill“ (houbara) een teen gebroken, die lam is gebleven. De valk heeft daar later echter nooit hinder van ondervonden.

De valken werden gehuifd en binnen gezet op het hoge rek. Binnen brandde een kaars, die het voldoende licht bood om de valken op het 10 meter lange hoge rek te kunnen onderscheiden. We telden vier geervalken, drie slechtvalken en een red shahin. De witte geervalk zat op een driehoekig met stof bekleed plateau, dat op het hoge rek was bevestigd. Onderscheid moest er kennelijk zijn.

Terwijl de wind alle moeite deed om ons van de moor te verjagen, werden er vier valken gevlogen. Een jonge geervalk die nog getreind werd en een geertarsel, die na aarwachten een grouse sloeg. Een slechtvalk van 1080 gram, die afkomstig was van Prof. Chr. Saar, sloeg twee grouse. Deze valk is zo sterk, dat ze in horizontale vlucht de grouse er gewoon „uitvliegt“. Ze steeg dan ook behoorlijk minder hoog dan een slechtvalktarsel, die door zijn geringere kracht wel hoog moest stijgen om met grote snelheid een grouse te kunnen slaan. (Dit is voor menige valkenier in Schotland een reden om een tarsel te vliegen.) Een voorbeeldig staaltje van aarwachten werd bekroond met een grouse.

Twee geervalken en twee slechtvalken, gedragen op een cage

47

HET NEDERLANDS VALKENIERSVERBOND „ADRIAAN MOLLEN“

stelt zich ten doel de bevordering van het vluchtbedrijf in de ruimste zin des woord onder meer door de beoefening van de *jacht* door middel van jachtvogels, de studie en de bevordering van het vluchtbedrijf en de *bescherming* en de studie van roofvogels.

kent ereleden, vogelvoerende leden, gewone leden, aspirant-leden en donateurs.

Wie als lid-valkenier in het Verbond wenst te worden opgenomen zal zich daarop moeten voorbereiden.

Gedurende drie seizoenen moet hij onder eiding van een lid-valkenier als mentor blijk geven van belangstelling en beginnende bekwaamheid in het vluchtbedrijf, waarna hij door de ledenvergadering tot lid valkenier kan worden benoemd.

Er bestaat een lijst van mentoren.

Ieder, die met het doel van het Verbond instemt, kan door het bestuur als *donateur* worden aangenomen tegen een schenking van f 200,— of een jaarlijkse bijdrage van minstens f 45,—.

BESTUUR:

J. M. A. I. J. Fleskens, voorzitter,
Dijkstraat 12, 5388 PH Nistelrode
Tel. 04124-2678

W. Lammers, secretaris,
Vincet van Goghstraat 21, 6m162 CJ Lisse
Tel. (02521-15080)

L. G. R. van Asperen, penningmeester,
Maurvaren 49, 1441 SK Purmerend
Tel. 02950-33995, Postrekening 7.64.30

J. D. M. Staal, ornithologisch secretaris,
Orgellaan 16, 5402 PG Uden
Tel. 04132-63944, tel. 17

W. A. C. v. c. Vlassakker,
Deskesven 3, 5815 EA Merselo
Tel. 04786-530

REDACTIE JAARBOEK:

J. D. M. Staal en Sj. Haantjes
p/a Orgellaan 16, 5402 PG Uden
Tel. 04132-63944 tel. 17

INHOUDSOPGAVE:

pag. 3
J. M. A. I. J. Fleskens
Voorwoord

pag. 5
J. D. M. Staal
Ornithologisch jaarverslag

pag. 13
J. P. Cramer
Trossen

pag. 15
H. Dijkstra
Hondesuccessen voor AM-havikiers

pag. 19
W. A. C. v. c. Vlassakker
De slechtvalk is weer terug in het oosten van de Verenigde Staten

pag. 29
R. D. Shillcock
Roger Reboussin

pag. 33
P. Waardenburg
Horstgebruik, legbezin en geslachtsverhouding bij haviken

pag. 35
J. P. Cramer
Heeft Paul Opdam geki k?

pag. 41
W. Snoeyenbos
Valkerij in Zimbabwe

pag. 45
E. van Beek
Schotland

Prijs van het jaarboek f 25,— (incl. porto)
(Tevens zijn er nog oude jaarboeken verkrijgbaar.
Prijs jaarboeken t/m 1980, f 15,— p.s. en van het jaarboek 1981, f 20,— p.s.)